

Χώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα

Πληθυσμός και Χώρος

Επιμέλεια

Βύρων Κοτζαμάνης & Μαρί-Νοέλ Ντυκέν

ΤΕΥΧΟΣ
ISSUE **32**

ΕΤΟΣ
YEAR **2021**

ΤΜ
ΧΠ
ΠΑ

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα

Πληθυσμός και Χώρος

Επιμέλεια

Βύρων Κοτζαμάνης & Μαρί-Νοέλ Ντυκέν

Επιστημονικό Περιοδικό

αιχώρος

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ

Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ <http://www.aeihoros.gr> e-mail: aeihoros@uth.gr

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού

Layout: Παναγιώτης Μανέτος

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

Βύρων Κοτζαμάνης, Μαρί-Νοέλ Ντυκέν	4
Εισαγωγή	
Βασίλης Παππάς, Δημήτρης Σαρδελιάνος, Δημήτρης Κοτζίνος	6
Γεωγραφία των Κόμβων και Πληθυσμός: ένα εναλλακτικό χωρικό μοντέλο εκτίμησης της πληθυσμιακής κατανομής	
Ευγενία Αναστασίου, Μαρί-Νοέλ Ντυκέν	29
Ανάδειξη των ελκυστικών περιοχών της υπαίθρου ως προορισμών εγκατάστασης των Ελλήνων μετά το 2000	
Ιφιγένεια Κόκκαλη	59
Μετανάστευση και εθνοπολιτισμική «ποικιλότητα» των ευρωπαϊκών πόλεων: εννοιολογικές και μεθοδολογικές επισημάνσεις	
Μαρί-Νοέλ Ντυκέν, Σταματίνα Κακλαμάνη, Δημήτρης Καρκάνης	83
Η καθημερινή κινητικότητα των απασχολούμενων στην Ελλάδα και οι χωρικές διαφοροποιήσεις της έντασης του φαινομένου	
Αλεξάνδρα Τραγάκη	113
Οικονομική και Επιχειρηματική Δραστηριότητα των Αλλοδαπών στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αττικής	
Κώστας Ρόντος, Νικόλαος Ναγόπουλος, Νικόλαος Πανάγος, Μαρία-Ελένη Συρμαλή	133
Μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές στην Λέσβο: διερεύνηση της πρόσληψης του φαινομένου από τον τοπικό πληθυσμό	
Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης	156
Η συγχρονική γονιμότητα στην Ελλάδα κατά τα πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα	
Βύρων Κοτζαμάνης, Μαρί-Νοέλ Ντυκέν, Σταματίνα Κακλαμάνη	186
Η εξέλιξη των τύπων διαβίωσης των ηλικιωμένων ηλικίας 80 ετών και άνω στην Ελλάδα, μια πρώτη προσέγγιση	

Η καθημερινή κινητικότητα των απασχολούμενων στην Ελλάδα και οι χωρικές διαφοροποιήσεις της έντασης του φαινομένου

Μαρί-Νοέλ Ντυκέν

Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Σταματίνα Κακλαμάνη

Επίκουρη καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Δημήτρης Καρκάνης

Μεταδιδακτορικός, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Η εντατικοποίηση των καθημερινών μετακινήσεων για μετάβαση στον τόπο εργασίας είναι ένα φαινόμενο όλο και συχνότερα στην Ευρώπη. Οι μετακινήσεις αυτές εντάσσονται πλαίσιο μετακινήσεων, όπως η τακτική κινητικότητα μεταξύ κύριας και δευτερεύουσας κατοικίας των γηγενών, ή οι εισροές αλλοδαπού πληθυσμού. Η διαδικασία αυτή παρατηρείται και στην Ελλάδα. Φαίνεται, ωστόσο, ότι η ένταση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού παρουσιάζει σχετικά μεγάλες διαφορές σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο. Οι μορφές κινητικότητας αντανακλούν μεταβολές στην οργάνωση και τη λειτουργία του χώρου, ενώ ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι αυτή των αγροτικών περιοχών που γειτνιάζουν με μικρά και μεσαία αστικά κέντρα. Η επέκταση του ζωτικού χώρου θα μπορούσε να συμβάλλει στην οικονομική, και, κατά συνέπεια, δημογραφική, αναζωογόνηση αυτών των "μικρών" εδαφικών ενότητων. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η διατύπωση μίας μεθόδου αξιολόγησης της συγκεκριμένης κινητικότητας σε χαμηλή χωρική κλίμακα μέσω δεικτών προσαρμοσμένων στη συγκεκριμένη κλίμακα. Τα σχετικά στοιχεία είναι διαθέσιμα για τις απογραφές 2001 και 2011. Κατά τούτο η μέθοδος επιτρέπει, αφενός, να αναδειχθούν τα πρότυπα χωρικής κατανομής της κινητικότητας και οι πρόσφατες τάσεις εξέλιξης, αφετέρου, να εντοπιστούν οι μεταβλητές που αποδίδουν επιτυχώς τη χωρική ανομοιογένεια των ανθρώπινων συμπεριφορών.

Λέξεις κλειδιά

κινητικότητα, εργατικό δυναμικό, εδαφικές οντότητες, χωρικά πρότυπα, Ελλάδα

Commuting in Greece and the spatial variations of its intensity

Abstract

The intensification of commuting is a phenomenon that is more and more common in Europe. This kind of mobility is part of a wider context of mobility, such as regular mobility between the main and secondary residence or the inflows of foreign population. Such a process is also observed in our country. It seems, however, that commuting's intensity presents relatively high variations at the intraregional level. The different types of mobility reflect changes in the spatial organization while an interesting case Goodis that of rural areas close to small and medium-sized urban centers. The expansion of the living space could contribute to the economic, and consequently demographic, revitalization of these "small" territorial units, corresponding to geographical and / or socio-cultural territories. The aim of this paper is to formulate a method allowing to assess the labor force's mobility at low spatial scale through indicators adapted to such a scale. The relevant data are available for the 2001 and 2011 censuses. The proposed method allows not only to detect the spatial patterns of commuting and their recent trends but also to identify the variables that successfully reflect the spatial heterogeneity of human behaviors.

Keywords

commuting, labor force, territories, spatial patterns, Greece

1. Εισαγωγή

Στην Ευρώπη το φαινόμενο των ημερήσιων μετακινήσεων για τη μετάβαση στον τόπο εργασίας εντείνεται (Kaufmann, 2001; Talbot, 2001; Gadais κ.ά., 2004), με αποτέλεσμα την αυξανόμενη διαφοροποίηση μεταξύ περιοχών παραγωγής και περιοχών κατοικίας-κατανάλωσης (Davezies, 2004) και ταυτόχρονη αλλαγή της μεταξύ τους σχέσης. Έτσι, προκύπτει η ανάγκη βελτίωσης των χαμηλού κόστους μέσων μεταφοράς για τη σύνδεση

των περιοχών. Ταυτοχρόνως, αναδεικνύεται το ζήτημα διασφάλισης της ποιότητας των διαθέσιμων υπηρεσιών, προσαρμοσμένων στις νέες λειτουργίες του χώρου. Παρόμοιες παρεμβάσεις θα λειτουργούσαν ευνοϊκά στη μεταφορά κεφαλαίων, συμβάλλοντας στην τοπική ανάπτυξη.

Η κινητικότητα στο πλαίσιο της εργασίας, ειδικά στην Ευρώπη, δεν αποτελεί νέο φαινόμενο (Goldner, 1955; Baccaini, 1996a; 1996b). Η συνεχής ανάπτυξη των μέσων και δικτύων μεταφοράς συνέβαλε στην εντατικοποίηση του φαινομένου, καθώς και στην επέκταση (απόσταση / διάρκεια) των μετακινήσεων (Retailié, 1998), με την εμφάνιση μάλιστα μιας νέας κατηγορίας εργαζομένων, των “Eurocities” ή “Euro-commuters”, πολιτών που εργάζονται σε μια χώρα της Ε.Ε. ενώ διαμένουν μόνιμα σε μια άλλη χώρα (Favell, 2008. Ralph, 2015). Η μελέτη του φαινομένου αποτέλεσε αντικείμενο πολλαπλών ερευνών, ιδίως από γεωγράφους οι οποίοι εξετάζουν σε βάθος το θέμα της κινητικότητας σε σχέση με τις εξελίξεις των μεταφορών και τη σχετική άρση των γεωμορφολογικών εμποδίων (Brocard et al., 2009). Όσον αφορά στις αιτίες της ανάπτυξης Ημερήσιων Μετακινήσεων για μετάβαση στον Τόπο Εργασίας (Η.Μ.Τ.Ε.)¹, εξετάζονται κύριως υπό δύο συμπληρωματικά πρισμάτα. Το πρώτο αφορά τις ατομικές φιλοδοξίες / επιθυμίες, όπως η αναζήτηση ποιοτικών συνθηκών διαμονής, με συνέπεια την έντονη επέκταση του περι-αστικού χώρου (Spectorsky, 1995; Nordregio, 2005), την αναζήτηση καλύτερων εργασιακών συνθηκών και αμοιβών (Goldner, 1955), καθώς και τις επαγγελματικές προσδοκίες (Guillaume & Rochic, 2007), ειδικά για τους εργαζομένους με ανώτερα επαγγελματικά προσόντα (Campell & Duffy, 1992). Το δεύτερο σχετίζεται με τις πολλαπλές μακρο κοινωνικό-οικονομικές αλλαγές (Ralph 2015), καθώς και με την «έλλειψη συμβατότητας ανάμεσα στην προσφορά και στη ζήτηση εργασίας» (Ευστρατόγλου, 2004: 110).

Παράλληλα, η διερεύνηση των καθημερινών μετακινήσεων από το τόπο διαμονής προς τον τόπο εργασίας αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια, την κατ’ εξοχήν βάση για την ανάλυση των τοπικών αγορών εργασίας καθώς και για τον προσδιορισμό των ορίων τους, ειδικά μετά τις εργασίες των Goodman, (1970) και Smart (1974). Όπως αναφέρουν οι Καλλιώρας κ.ά. (2012: 102), πολλαπλές είναι, από τότε, οι σχετικές εμπειρικές έρευνες σε διαφορές χώρες εντός και εκτός Ευρώπης.

Όσον αφορά την Ελλάδα, η ανάλυση των Η.Μ.Τ.Ε. είναι σχετικά πρόσφατη και μελετήθηκε κυρίως υπό την οπτική της οριοθέτησης των τοπικών αγορών εργασίας (Προδρομίδης, 2008; Prodromidis, 2010; Καλλιώρας κ.ά., 2012). Έχει καταδειχθεί ότι οι

¹Για λόγους οικονομίας, η «ημερήσια μετακίνηση μετάβαση στον τόπο εργασίας» εφεξής Η.Μ.Τ.Ε.

καθημερινές μετακινήσεις στο πλαίσιο της εργασίας εμφανίζουν σαφώς υψηλότερη ένταση σε περιοχές υψηλής αστικοποίησης (Ντυκέν, Κακλαμάνη, 2009). Παρά την έλλειψη σχετικών διαχρονικών στοιχείων, η επέκταση των πολεοδομικών συγκροτημάτων μετά το 1960 αναμφίβολα αντικατοπτρίζει την εντατικοποίηση της συχνότητας και της διάρκειας της ημερήσιας κινητικότητας (Οικονόμου & Πετράκος, 1999). Σύμφωνα με τα δεδομένα των δύο τελευταίων απογραφών πληθυσμού (2001, 2011), οι Η.Μ.Τ.Ε. αφορούν ένα αυξανόμενο αριθμό απασχολουμένων: 38% το 2011 έναντι 27% για το 2007 σε επίπεδο χώρας². Το φαινόμενο είναι εντονότερο στην Αττική (58% έναντι 44%), και στο Νομό Θεσσαλονίκης (50% και 36% αντιστοίχως). Ωστόσο η μεθοδολογία της Απογραφής του 2011 διαφέρει από αυτήν του 2001, με αποτέλεσμα τα δεδομένα να μην είναι απολύτως συγκρίσιμα. Οι σημαντικές αυξήσεις οφείλονται μερικώς στη μείωση του αριθμού των απογραφέντων απασχολουμένων το 2011, η οποία σε σχέση με το 2001 φτάνει το 9% για τη χώρα. Όμως δεδομένου ότι ταυτόχρονα, ο αριθμός των απασχολουμένων που εργάζεται σε διαφορετική Δ.Ε. από τον τόπο διαμονής σε εθνικό επίπεδο αυξήθηκε κατά 27% (Αττική: 19%, Νομός Θεσσαλονίκης: 24%), καθίσταται προφανές ότι οι Η.Μ.Τ.Ε. αποτελούν όλο και συχνότερο φαινόμενο.

Οι Η.Μ.Τ.Ε. αφορούν κυρίως στις αστικές και ιδιαίτερα τις μητροπολιτικές περιοχές (Aguilera & Mignot, 2004; Aguilera, 2005; De Goei, Burger, Van Oort & Kitson, 2010). Παρατηρούνται όμως και σε ορισμένες αγροτικές περιοχές (Aldrich, Beale & Kassel, 1997; Nielsen & Hovgesen, 2008). Αυτού του τύπου η κινητικότητα θα μπορούσε να προκαλέσει μεταβολές στην οργάνωση (χρήσεις γης) και την αγορά εργασίας, ιδίως σε αγροτικές περιοχές που γειτνιάζουν με μικρές ή μεσαίες πόλεις. Παράλληλα, η επέκταση του ζωτικού χώρου των ανθρώπων θα μπορούσε να συμβάλλει στην ανανέωση της οικονομικής ζωής και στη δημογραφική αναζωογόνηση των "μικρών" εδαφικών ενότητων. Φαίνεται λοιπόν ότι η εξέλιξη της κινητικότητας αναδεικνύεται σταδιακά σε σημαντικό παράγοντα των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, επιβεβαιώνοντας την ανάγκη μέτρησης και παρακολούθησης των Η.Μ.Τ.Ε., ειδικά για τις εξω-αστικές περιοχές.

Τα διαθέσιμα στοιχεία για την Ελλάδα δεν έχουν επαρκές χρονικό βάθος, επιτρέπουν ωστόσο να προσεγγίσουμε τη σχετικά πρόσφατη εξέλιξη του φαινομένου, πριν όμως επηρεαστεί από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και επομένως από δυσμενείς συγκυριακές συνιστώσες οι οποίες ενδεχομένως να αποκρύπτουν τις πραγματικές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές. Από μεθοδολογική άποψη, είναι χρήσιμη μία πρώτη ανίχνευση της διαφορετικής έντασης της κινητικότητας στο χώρο. Για τις εξω-αγροτικές

² Τα ποσοστά αφορούν τις μετακινήσεις μεταξύ Δημοτικών Ενοτήτων

περιοχές, παρόμοια διερεύνηση συνεισφέρει στον εντοπισμό των χωρικών και οικονομικών παραγόντων που συμβάλλουν στην ερμηνεία των παρατηρούμενων ανισοτήτων και στην πρόβλεψη των μελλοντικών τάσεων. Οι διαφορές έντασης της κινητικότητας προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για την κατανόηση της διαχρονικής εξέλιξης του φαινομένου.

Κεντρικός σκοπός της εργασίας είναι να προτείνει μια μέθοδο εκτίμησης και αξιολόγησης των Η.Μ.Τ.Ε. μέσω της χρήσης δεικτών προσαρμοσμένων στη διοικητική κλίμακα των Δημοτικών Ενοτήτων (Δ.Ε.). Η μέθοδος που προτείνεται λαμβάνει υπόψη τις τυχόν χωρικές παραμέτρους που διαταράσσουν τη μέτρηση λόγω της χωρικής αλληλεξάρτησης των Δ.Ε., καθώς και τη διακύμανση εκείνων των τιμών των μεταβλητών που σχετίζονται με τη χωρική ποικιλομορφία της συμπεριφοράς του πληθυσμού. Η μέθοδος αυτή αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την εκτίμηση των μορφών και της έντασης της κινητικότητας και, κατά συνέπεια, της αξιολόγησής της βάσει γεωμορφολογικών και κοινωνικό-οικονομικών κριτηρίων. Η διαμόρφωση μιας ισχυρής μεθόδου, βασισμένης στα δεδομένα της απογράφης πληθυσμού³, είναι απαραίτητη για την καλύτερη προσέγγιση των παρατηρούμενων μετασχηματισμών, τόσο στον αστικό, όσο και στον μη αστικό χώρο, ειδικά αν ληφθεί υπόψη ότι η επομένη απογραφή πληθυσμού θα διεξαχθεί σε δύο χρόνια, το 2021. Ως εργαλείο παρακολούθησης του φαινομένου, η διαμόρφωση της προτεινόμενης μεθόδου εκτίμησης και αξιολόγησης μπορεί να συμβάλλει, στο σχεδιασμό πολιτικών ενθάρρυνσης της αγοράς εργασίας σε τοπική κλίμακα.

2. Μέτρηση της ημερήσιας κινητικότητας για μετάβαση στον τόπο εργασίας σε τοπικό επίπεδο

Για τη μέτρηση των Η.Μ.Τ.Ε. σε τοπική κλίμακα κατασκευάστηκε η μήτρα ροών προέλευσης (εκροών)-προορισμού (εισροών) μεταξύ των Δ.Ε., βάσει των δύο τελευταίων απογραφών (2001, 2011). Τα στοιχεία αυτά καλύπτουν τις 1036 Δ.Ε. και επιτρέπουν τη μελέτη των προτύπων Η.Μ.Τ.Ε. στην επικράτεια. Δε διατίθενται σχετικά δεδομένα σε χαμηλότερη χωρική κλίμακα, καθιστώντας αδύνατη τη μέτρηση των μετακινήσεων στο εσωτερικό κάθε Δ.Ε. Κάτι τέτοιο, λαμβάνοντας υπόψη τη χωρική δομή τους, θα συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση των προτύπων και της έντασης των ροών (Sohn, 2005). Εντούτοις, μπορεί να υπολογισθεί όχι μόνον το μέγεθος του οικονομικά ενεργού

³ Στην Ελλάδα, η απογραφή πληθυσμού αποτελεί την μοναδική πηγή που επιτρέπει την μέτρηση σε μικρή κλίμακα των Η.Μ.Τ.Ε.

πληθυσμού (Ο.Ε.Π.) που ζει σε μία Δ.Ε. (περιοχή κατοικίας) και εργάζεται σε άλλη Δ.Ε. (εκροή), αλλά και το μέγεθος του Ο.Ε.Π. που εισέρχεται για εργασία στην ίδια Δ.Ε., αλλά ζει αλλού (εισορή).

Η ανάλυση των διαφόρων τύπων μετακίνησης σε επίπεδο Δ.Ε. επιτρέπει τη μελέτη της χωρικής διακύμανσης των ροών σε μία σχετικά αποδεκτή κλίμακα. Τα επίπεδα έντασης εισροών / εκροών συμβάλλουν στη μελέτη της χωρικής οργάνωσης και του τρόπου λειτουργίας κάθε Δ.Ε.: Υψηλά επίπεδα εισροών αναδεικνύουν σαφή συγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων, ενώ υψηλά επίπεδα εκροών αναδεικνύουν τον οικιστικό χαρακτήρα της Δ.Ε. ή/και την αδυναμία της τοπικής αγοράς εργασίας.

Για τους σκοπούς της έρευνας, τρεις κατηγορίες δεικτών ορίστηκαν: (i) Η πρώτη κατηγορία αφορά τη μέτρηση του πληθυσμού των απασχολούμενων, με βάση τον τόπο εργασίας και τον τόπο κατοικίας. (ii) Η δεύτερη κατηγορία μετρά τη σχετική ένταση των ροών Η.Μ.Τ.Ε. (iii) Τέλος, η τρίτη κατηγορία εκτιμά την εξέλιξη των ροών Η.Μ.Τ.Ε. κατά την τελευταία μεσο-απογραφική δεκαετία. Καθώς τα δεδομένα δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα, η διαχρονική ανάλυση βασίζεται αποκλειστικά στα ποσοστά μεταβολής του αριθμού εκροών και αριθμού εισροών. Η έντονη μείωση των απογραφέντων απασχολούμενων κατά την τελευταία απογραφή δημιουργεί πρόβλημα συγκρισιμότητας της έντασης του φαινομένου (2η κατηγορία), προκαλώντας υπερεκτίμηση της αύξησης των δεικτών. Συνεπώς η 3η κατηγορία εξετάζεται με μεγάλη προσοχή και περιορίζεται στην ανάδειξη των βασικών νέων τάσεων.

3. Ένταση Η.Μ.Τ.Ε. και χωρική μονάδα ανάλυσης

Ο υπολογισμός των ανωτέρω δεικτών σε επίπεδο Δ.Ε. ανέδειξε μεθοδολογικά ζητήματα σχετικά με την επιλεγείσα μονάδα χωρικής ανάλυσης. Η επιλογή κλίμακας είναι κρίσιμη διότι επηρεάζει την καταμετρούμενη ένταση και τις χωρικές διαφοροποιήσεις του φαινομένου Η.Μ.Τ.Ε. (Lemelin & Gatignol, 1999). Επιπλέον, ο προβληματισμός διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο (αστικό / αγροτικό) της περιοχής που αναλύεται.

Όταν πρόκειται για Δ.Ε. που ανήκουν σε πολεοδομικό συγκρότημα (Π.Σ.), η υψηλή γειτνίαση μεταξύ Δ.Ε., συχνά μικρού μεγέθους με όρους έκτασης, θέτει μερικώς υπό αμφισβήτηση την έννοια της μετακίνησης. Στην περίπτωση αυτή, οι Η.Μ.Τ.Ε., ακόμη και αυτές εντός ενός ενιαίου αστικού ιστού, λαμβάνονται υπόψη για την αξιολόγηση των συνολικών ροών, λόγω της διοικητικής διαίρεσης. Το γεγονός αυτό εξηγεί την υψηλή ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. στις δύο μητροπολιτικές περιοχές της χώρας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη). Κατά τούτο, είναι σημαντικό να εξεταστούν οι ροές μεταξύ όμορων Δ.Ε., καθότι οι ενδο-αστικές Η.Μ.Τ.Ε. οδηγούν σε υπερεκτίμηση του φαινομένου. Ειδικότερα, η υψηλή εγγύτητα μεταξύ Δ.Ε., ιδιαίτερα εκείνων μικρού πληθυσμιακού μεγέθους, ενισχύει την ένταση του φαινομένου. Επομένως για τις κύριες αστικές περιοχές της χώρας, θα πρέπει

να προταθεί μια χωρική μονάδα ανάλυσης διαφορετική της διοικητικής κατάτμησης. Κατά τούτο ανασυστήθηκαν τα κυριότερα Π.Σ. της χώρας, σύμφωνα με τη διοικητική μεταρρύθμιση του 1997, συσσωματώνοντας τους παλαιούς δήμους και κοινότητες (5.923) σε 1.033 διοικητικές μονάδες (Καποδιστριακοί Δήμοι, νυν Δ.Ε.). Η ανασύσταση ήταν δυνατή μόνο για την περίπτωση των παλαιών Δ.Ε. που διατηρούν τα ίδια διοικητικά όρια⁴.

Στη συνέχεια αξιολογούνται οι Η.Μ.Τ.Ε. εντός των Π.Σ. Όταν εξετάζουμε την προέλευση και τον προορισμό των συγκεκριμένων ροών φαίνεται ότι η πλειονότητα των Η.Μ.Τ.Ε. επισυμβαίνουν εντός των ορίων των Π.Σ., επιβεβαιώνοντας τη διαδικασία εναλλαγής Η.Μ.Τ.Ε.

Πίνακας 1. Κύρια Πολεοδομικά Συγκροτήματα: Η.Μ.Τ.Ε. (Πηγή: Απογραφές πληθυσμού 2001 και 2011, ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία)

Πολεοδομικά Συγκροτήματα Π.Σ.	Ποσοστό Η.Μ.Τ.Ε. εντός Π.Σ.(i)				Ένταση Η.Μ.Τ.Ε. εκτός Π.Σ.(ii) 2001		Ποσοστό μεταβολής των Η.Μ.Τ.Ε. μεταξύ 2001 και 2011		
	2001		2011		Εκροές	Εισροές	Εντός Π.Σ.	Εκροές	Εισροές
	Εκροές	Εισροές	Εκροές	Εισροές	Εκροές	Εισροές	Εκροές	Εκροές	Εισροές
Αθήνα	81,5	91,7	83,7	86,5	10,0	4,0	16,1	2,0	107,3
Θεσσαλονίκη	66,9	72,5	61,5	64,9	14,4	11,0	2,4	29,6	45,9
Πάτρα	69,9	68,8	55,5	62,5	4,3	4,5	16,8	117,5	54,2
Ηράκλειο	33,2	26,5	23,0	17,1	9,2	12,7	-10,7	48,6	55,8
Βόλος	68,4	72,9	56,3	60,5	7,2	5,8	-13,3	45,5	52,0
Χανιά	73,7	63,0	65,1	60,9	5,9	9,8	53,8	131,6	68,3
Ρέθυμνο	55,2	21,9	43,3	20,7	3,6	15,9	77,8	187,1	91,4
Χαλκίδα	26,3	33,7	20,2	28,5	22,1	15,5	8,4	52,8	38,3
Ιωάννινα	47,3	41,2	44,4	36,7	8,7	11,2	43,0	61,0	72,7
Κατερίνη	31,2	29,2	27,0	28,1	7,6	8,4	62,8	99,1	72,3
Σπάρτη	59,6	51,9	51,2	38,8	5,7	7,8	-1,2	39,3	67,6
Ερμούπολη	89,8	50,0	82,7	49,9	1,2	10,5	34,2	145,6	34,8
Χίος	62,2	39,5	0,5	32,9	5,0	12,6	49,5	60,3	99,2

⁴Για παράδειγμα, το Π.Σ. της Καλαμάτας σχηματίστηκε από το Δήμο Καλαμάτας και τέσσερις κοινότητες. Μετά τη διοικητική μεταρρύθμιση του 1997 μία από τις τέσσερις κοινότητες έχει ενταχθεί σε άλλη περιοχή, επομένως η μελέτη των Η.Μ.Τ.Ε. εντός του συγκεκριμένου πολεοδομικού συγκροτήματος δεν είναι δυνατή διότι τα σχετικά στοιχεία δεν είναι συμβατά.

- (i) Υπολογίζεται με βάση το σύνολο των Η.Μ.Τ.Ε εντός και εκτός Π.Σ.
 (ii) Οι εν λόγω τιμές υπολογίζονται βάσει των ροών που πραγματοποιούνται από το Π.Σ.: αναλογία των απασχολούμενων που μετακινούνται εκτός Π.Σ. προς το άθροισμα των μη μετακινούμενων και των μετακινούμενων εντός Π.Σ. απασχολούμενων.

(α) Στο μεγαλύτερο μέρος των ανασυσταθεισών περιοχών, η εντός Π.Σ. κινητικότητα ήταν και παραμένει εξαιρετικά υψηλή, αποκαλύπτοντας την περιορισμένη ένταση ροών εκτός των ορίων τους. Η απόκλιση αυτή, σε σύγκριση με τις ροές που μετρούνται εάν οι Δ.Ε. αντιμετωπισθούν μεμονωμένα και ανεξαρτήτως της ένταξής τους σε Π.Σ., είναι ιδιαίτερα έντονη στις μεγάλες αστικές περιοχές της χώρας (Πίνακας 1). Αντιθέτως, στην περίπτωση της Χαλκίδας, η ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. εκτός Π.Σ. (ειδικά των εκροών) είναι υψηλή, λόγω της γειννίας με την Αθήνα.

Κατά την τελευταία δεκαετία, σε όλα τα Π.Σ. παρατηρείται σταθεροποίηση ή σχετική μείωση του βάρους των εκροών και εισροών που πραγματοποιούνται εντός των ορίων τους (Πίνακας 1). Αντιθέτως, καταγράφεται εντονότερη αύξηση στις μετακινήσεις (εκροές / εισροές) εκτός Π.Σ. Η συγκεκριμένη διαφοροποίηση μπορεί να ερμηνευθεί ως τάση διεύρυνσης της ζώνης επιρροής των μεγάλων αστικών κέντρων της χώρας.

(β) Στην περίπτωση των αγροτικών Δ.Ε. προκύπτουν άλλου είδους προβληματισμοί σχετικά με την μέτρηση του φαινομένου, καθιστώντας δυσκολότερη την ερμηνεία των χωρικών διαφοροποιήσεων. Οι ενδοδημοτικές μετακινήσεις δεν λαμβάνονται υπόψη, έστω και αν ενίοτε καθίστανται σημαντικές. Πρώτον, η έδρα της Δ.Ε. συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος των οικονομικών δραστηριοτήτων και υπηρεσιών, προκαλώντας αυξημένη πόλωση της απασχόλησης, η οποία δεν συνοδεύεται πάντοτε από αύξηση του μόνιμου πληθυσμού της περιοχής. Δεύτερον, σε ορισμένες αγροτικές περιοχές αναπτύσσεται μία νέα μορφή δραστηριότητας, η εκμετάλλευση εξ αποστάσεως (Goussios και Duquenne, 2003). Κάποια από αυτά τα νοικοκυριά, ιδιαίτερα εκείνα με ηλικιακά νέα μέλη, ζουν είτε στην έδρα του Δ.Ε., είτε σε κοντινή κωμόπολη, προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε διάφορες υπηρεσίες (εκπαίδευση, υγεία), διατηρώντας την απασχόλησή τους στη γεωργία. Η περιοχή μόνιμης κατοικίας δεν ταυτίζεται με την έδρα εκμετάλλευσης και αυτή η διαφοροποίηση είναι αιτία συστηματικών Η.Μ.Τ.Ε. Όμως, ειδικότερα σε Δ.Ε. με μεγάλο αριθμό διάσπαρτων οικισμών η ένταση των ροών υποεκτιμάται. Στην πραγματικότητα, τα πολύ χαμηλά επίπεδα Η.Μ.Τ.Ε. και η σχετική αυτονομία της τοπικής αγοράς εργασίας παρατηρούνται μόνον σε μεγάλες Δ.Ε. (με όρους έκτασης και πληθυσμιακού μεγέθους). Ενδέχεται επομένως οι ενδοδημοτικές ροές να είναι σημαντικές σε Δ.Ε. με μεγάλο αριθμό οικισμών. Έτσι, 22 από 55 μεγάλες Δ.Ε. παρουσιάζουν χαμηλή ένταση Η.Μ.Τ.Ε. (Παράρτημα, Πίνακας 1).

Από την ανάλυση σε επίπεδο Δ.Ε. ανακύπτουν σημαντικά μεθοδολογικά ζητήματα που συναρτώνται με την κατανόηση του ίδιου του φαινομένου, δεδομένου ότι ορισμένες

αγροτικές ή αστικές Δ.Ε. παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς:

- (α) τον αριθμό των οικισμών ανά Δ.Ε. και την πυκνότητα κατοίκησης μεταξύ των οικισμών. Πρόσφατες μελέτες υπογραμμίζουν τη σημασία της χωρικής κατανομής των μετακινουμένων για την καλύτερη κατανόηση των Η.Μ.Τ.Ε (Modarres, 1993; Shen, 2000).
- (β) το μέγεθος των Δ.Ε. από άποψη έκτασης. Ο Talbot (2001) υπογραμμίζει ότι «το μέγεθος των κοινοτήτων έχει άμεση επίπτωση στο εύρος των ημερήσιων μετακινήσεων, καθώς φαίνεται να είναι πιθανότερο να αναχωρεί κανείς από μια μικρή κοινότητα αντί από μία μεγαλύτερη, προκειμένου να πάει για δουλειά».

Επομένως, όταν αξιολογείται η ένταση των Η.Μ.Τ.Ε., είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη η υψηλή εγγύτητα μεταξύ των Δ.Ε. και ειδικότερα η εγγύτητα με το τοπικό κέντρο, καθώς και η «συνοριακή» θέση κάποιων Δ.Ε. Κατά τούτο προτείνεται η διάκριση των συνολικών ροών μεταξύ τόπου κατοικίας και τόπου εργασίας (εισροές /εκροές) όπως ορίζεται παραπάνω, από εκείνες τις ροές που καταγράφονται μεταξύ όμορων Δ.Ε. Για το λόγο αυτό κατασκευάστηκε ο πίνακας χωρικής εγγύτητας, προκειμένου να μετρηθεί για κάθε Δ.Ε. η σχετική σημασία των ροών με τις όμορες Δ.Ε. Η μέτρηση των ροών μεταξύ όμορων Δ.Ε. επιτρέπει την αξιολόγηση της χωρικής αλληλεπίδρασης πρώτου βαθμού. Η ανάλυση θα μπορούσε επίσης να αναπτυχθεί λαμβάνοντας υπόψη τη «γειτνίαση τάξης k», εκφράζοντας τον ελάχιστο αριθμό των συνόρων που διασχίζει κάποιος για να μεταβεί από τη Δ.Ε. i στη Δ.Ε. j (Le Gallo, 2002).

Ως εκ τούτου, ορίσαμε δύο συμπληρωματικά μέτρα της κινητικότητας τα οποία αποτυπώνουν τις εκροές και εισροές προς και από όμορες Δ.Ε. Συσχετίζοντας τα δύο αυτά μέτρα με την αντίστοιχη συνολική κινητικότητά τους (συνολικές εκροές ή εισροές), διευκολύνεται η αξιολόγηση της συγκριτικής σημασίας της γεωγραφικής γειτνίασης για την κινητικότητα μεταξύ Δ.Ε. και επομένως η μεταξύ τους αλληλεξάρτηση. Συνυπολογίζοντας αυτήν την πτυχή των Η.Μ.Τ.Ε., μπορούμε τουλάχιστον εμμέσως να προσεγγίσουμε τη "διάρκεια" των προτύπων μετακίνησης, μια προφανώς σημαντική συνιστώσα του φαινομένου. Επειδή η παρούσα εργασία αφορά το σύνολο των ελληνικών Δ.Ε., η άμεση αξιολόγηση της χρονικής διάστασης της μετακίνησης ήταν αδύνατη σε αυτό το στάδιο της έρευνας, μολονότι θα την καθιστούσε πληρέστερη. Επιπλέον, υφίστανται αντικειμενικοί και υποκειμενικοί περιορισμοί που μπορούν να παρεμποδίσουν την έκταση του φαινομένου της Η.Μ.Τ.Ε. (Lothorien & Mokhtarian, 2001).

Χρησιμοποιώντας τους δείκτες για τις Η.Μ.Τ.Ε. μεταξύ όμορων Δ.Ε. για το έτος 2001, οι Δ.Ε. ταξινομούνται υιοθετώντας τρία επίπεδα κινητικότητας. Τα όρια κάθε επιπέδου ορίστηκαν σύμφωνα με την κατανομή των δεικτών. Η κινητικότητα μεταξύ όμορων Δ.Ε. κυριαρχεί, τόσο με όρους εκροών όσο και εισροών, στο 33% των αγροτικών Δ.Ε. (Πίνακας 2). Αφορά κυρίως στις Δ.Ε. σε εγγύτητα με αστικά κέντρα ή εκείνες που εξαρτώνται από τουριστικό κέντρο. Αντίθετα, οι Η.Μ.Τ.Ε. είναι περιορισμένες στο 32%

των αγροτικών Δ.Ε. με υψηλά επίπεδα γεωργικών δραστηριοτήτων ή / και σχετική απομόνωση ή ακόμα με έκταση σαφώς υψηλότερη του μέσου όρου.

Πίνακας 2. Ταξινόμηση Αγροτικών Δ.Ε. σε συνάρτηση με την ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. μεταξύ όμορων Δ.Ε. (2001). (Πηγή: Απογραφή πληθυσμού 2001, ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία)

		Συνοριακές εισροές %		
		Χαμηλή 0-30	Μεσαία 30-50	Υψηλή 50-100
Συνοριακές εκροές %	Χαμηλή 0 – 30	32	8	5
	Μεσαία 30-60	5	5	7
	Υψηλή 60-100	3	2	33

4. Χωρική μεταβλητότητα της Η.Μ.Τ.Ε.

Στην Ελλάδα, η ένταση του φαινομένου των Η.Μ.Τ.Ε. παρουσιάζει σημαντική χωρική διακύμανση. Τα υψηλότερα επίπεδα εισροών και εκροών καταγράφονται στις αστικές περιοχές και ειδικότερα γύρω από τις δύο μητροπόλεις της χώρας. Πέραν της επίδρασης της πυκνότητας του πληθυσμού, το φαινόμενο οφείλεται κυρίως στη χωρική οργάνωση των οικιστικών περιοχών και τη χωρική συγκέντρωση παραγωγικών δραστηριοτήτων και υπηρεσιών. Επιπλέον, οι Η.Μ.Τ.Ε. παρουσιάζουν έντονη διακύμανση σε μη μητροπολιτικές περιοχές της χώρας (Πίνακας 3). Η διακύμανση του φαινομένου σε περιφερειακό επίπεδο (NUTS2) και σε επίπεδο Νομού (NUTS3) μπορεί να μετρηθεί με τη χρήση του σταθμισμένου συντελεστή μεταβλητότητας, ο οποίος λαμβάνει υπόψη το σχετικό βάρος της κάθε εδαφικής μονάδας. Στην αρχή της δεκαετίας, οι περισσότερες περιφέρειες (και η χώρα συνολικά) παρουσιάζουν υψηλή ενδοπεριφερειακή μεταβλητότητα, ειδικά εκείνες με έντονα χαρακτηριστικά αγροτικότητας, αλλά και οι νησιωτικές περιοχές του Αιγαίου όπου το μέγεθος (έκταση, πληθυσμός) αποτελεί καθαριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη κινητικότητας για λόγους εργασίας. Οι υψηλές τιμές του συντελεστή wCV αναδεικνύουν χωρικές διαφοροποιήσεις ως προς την ένταση της κινητικότητας, συνελώς στην Αττική η μεταβλητότητα ήταν και είναι περιορισμένη, ενώ στην Κεντρική Μακεδονία η αστική ζώνη της Θεσσαλονίκης διαφοροποιείται από τους έντονα αγροτικούς όμορους νομούς.

Πίνακας 3. Μεταβλητότητα Η.Μ.Τ.Ε. εντός των περιφερειών της Ελλάδας (NUTS 2) (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές Πληθυσμού 2001 και 2011, ίδια επεξεργασία)

Περιφέρειες	2001			2011			Μεταβολή (%) της έντασης των Η.Μ.Τ.Ε. 2001-2011
	Ποσοστό Απασχόλησης (%)	Ένταση Η.Μ.Τ.Ε.	wCV	Ποσοστό Απασχόλησης (%)	Ένταση Η.Μ.Τ.Ε.	wCV	
Νήσοι Αιγαίου[2]	4,2	9,0	43,5	5,0	15,6	25,2	72,8
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη	5,2	9,6	20,3	5,0	16,6	17,4	73,1
Δυτική Ελλάδα	5,8	9,8	26,1	5,5	18,3	12,9	86,2
Πελοπόννησος	5,4	10,6	31,6	5,3	18,0	31,1	69,6
Νήσοι Ιονίου	1,8	11,7	19,2	2,0	19,7	23,0	69,0
Θεσσαλία	6,5	13,0	21,1	6,2	19,4	7,5	49,7
Ήπειρος	2,8	13,9	23,5	2,8	23,4	22,3	68,5
Κρήτη	5,6	13,9	30,0	6,1	23,1	30,0	66,1
Στερεά Ελλάδα	4,8	14,3	40,0	4,7	23,8	22,9	65,6
Δυτική Μακεδονία	2,3	15,9	22,6	2,2	22,7	18,5	43,0
Κεντρική Μακεδονία	17,0	26,2	45,2	16,2	38,1	40,0	45,3
Αττική	38,5	44,6	9,2	39,0	58,0	6,3	29,9
Ελλάδα	100,0	26,9	55,1	100,0	37,6	46,1	39,6

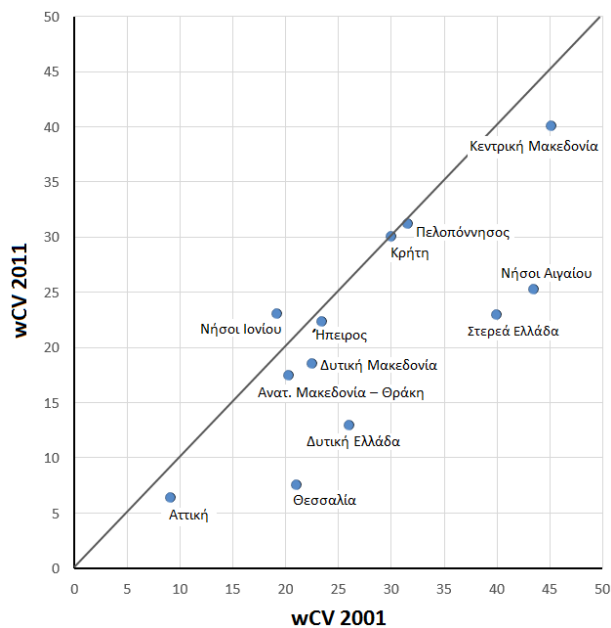
[1] wCV = Σταθμισμένος Συντελεστής Μεταβλητότητας

[2] Οι περιφέρειες Βορείου και Νοτίου Αιγαίου εκλαμβάνονται ως σύνολο. Η ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. το 2001 είναι 8,4% και 9,4% αντίστοιχα, ενώ για το 2011 ανέρχεται σε 15,7% και 15,5%.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, η σημαντική αύξηση της έντασης των Η.Μ.Τ.Ε. μεταξύ 2001 και 2011 (Πίνακας 3) συνοδεύεται από μείωση της ενδοπεριφερειακής μεταβλητότητας, υποδηλώνοντας μια τάση σύγκλισης στο εσωτερικό των περιφερειών, όντας ιδιαίτερα έντονη στη Θεσσαλία, Δυτική και Στερεά Ελλάδα όπως και στα νησιά του

Αιγαίου (Διάγραμμα 1). Στις ανωτέρω τρεις ηπειρωτικές περιφέρειες, η μείωση του συντελεστή μεταβλητότητας οφείλεται σημαντικά σε σαφή τάση αύξησης της κινητικότητας στο εσωτερικό των αμιγώς αγροτικών περιοχών (Νομοί Καρδίτσας, Τρικάλων, Ηλείας, Φωκίδας). Εξαιρέσεις αποτελούν η Πελοπόννησος και η Κρήτη, όπου διαφαίνεται ότι η επέκταση της Η.Μ.Τ.Ε εξακολουθεί να παρουσιάζει σημαντικές χωρικές διαφοροποιήσεις (ίδιο επίπεδο wCV μεταξύ 2001 και 2011). Στην Κρήτη, η πώλωση των ροών από και προς τα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα (Ηράκλειο, Χάνια) παραμένει και, ως ένα βαθμό, γίνεται εντονότερη ενώ στην Πελοπόννησο, το σχετικό βάρος των αστικών κέντρων ως προς την κινητικότητα διατηρείται σχετικά περιορισμένο. Ειδική περίπτωση αποτελούν τα Ιόνια νησιά, όπου η αύξηση της συνολικής κινητικότητας οδήγησε σε αύξηση του συντελεστή μεταβλητότητας (Νομός Λευκάδας).

Διάγραμμα 1. Μεταβλητότητα Η.Μ.Τ.Ε. εντός των Περιφερειών της Ελλάδας 2001-2011. (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Αυτήν ακριβώς τη χωρική διαφοροποίηση του φαινομένου και της εξέλιξής του κατά την τελευταία δεκαετία εντός του αγροτικού χώρου προτιθέμεθα να εξετάσουμε, ώστε να εντοπίσουμε τους παράγοντες που ερμηνεύουν αυτές τις χωρικές διαφοροποιήσεις. Κατά τούτο, η Αττική, το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης, τα κύρια αστικά κέντρα των άλλων περιφερειών (πρωτεύουσες Νομών), αλλά και οι

προαστιακές Δ.Ε. (στην περιαστική τους ζώνη) δεν συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση. Τέλος, ορισμένες Δ.Ε. και κοινότητες εξαιρέθηκαν λόγω εξαιρετικά μικρού πληθυσμιακού μεγέθους, παρουσιάζοντας ιδιαίτερα περιορισμένες μετακινήσεις του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Συνολικά, η μελέτη επικεντρώθηκε σε 728 Δ.Ε.⁵

5. Μια αξιοσημείωτη χωρική μεταβλητότητα της έντασης Η.Μ.Τ.Ε.

Για να γίνει αντιληπτή η διαφορά της έντασης μεταξύ των δύο μετρήσεων έντασης των Η.Μ.Τ.Ε. (εκροές / εισροές), πραγματοποιήθηκε ιεραρχική ταξινόμηση των Δ.Ε (Ward, 1963; Murtagh, 1985). Η ταξινόμηση βασίστηκε στα δεδομένα του 2001, έτος αναφοράς για την εκτίμηση της εξέλιξης του φαινομένου στον αγροτικό χώρο. Η ομαδοποίηση σε 8 ομάδες Δ.Ε. βάσει των επιπέδων εκροών και σε 7 ομάδες βάσει των επιπέδων εισροών, αποκαλύπτει αρχικά μια πραγματική διαβάθμιση της έντασης, ενώ η ένταση των εκροών ήταν και παραμένει σαφώς υψηλότερη αυτής των εισροών, δεδομένου ότι οι αγροτικές κοινότητες σπάνια είναι πόλοι έλξης.

5.1. Η κλίμακα έντασης των εκροών

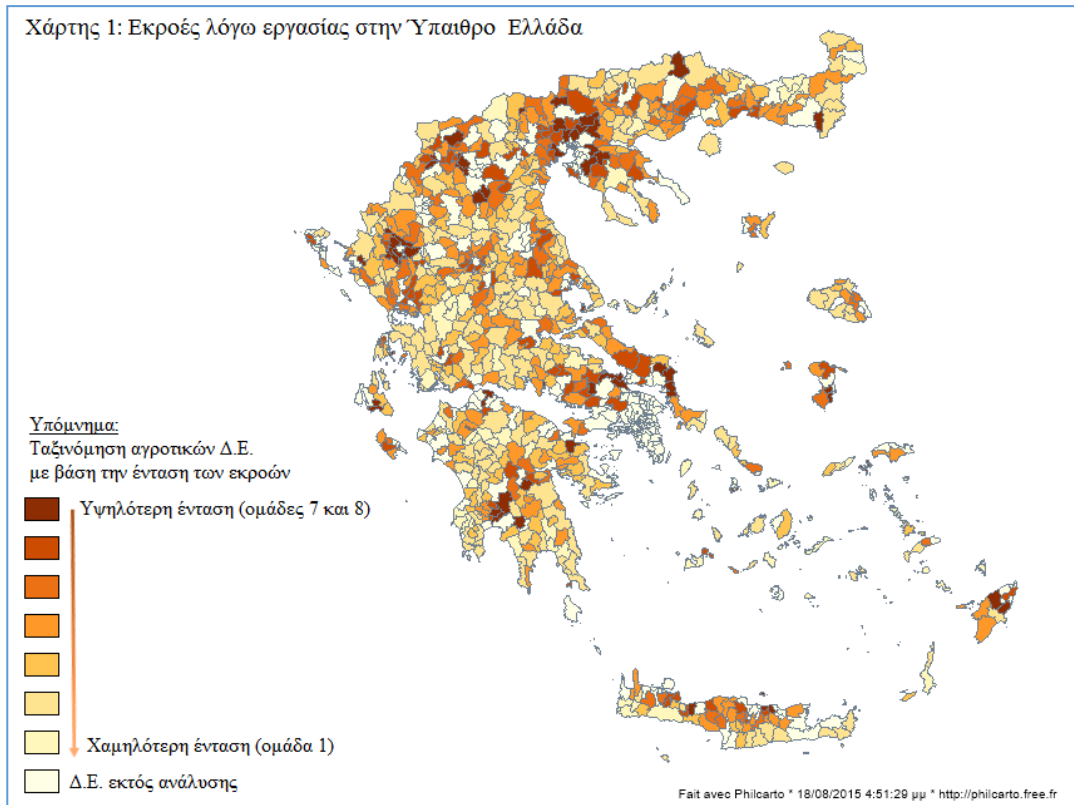
Το 2001, η μέση ένταση των εκροών ανέρχονταν σε 22%. Η αντίστοιχη τιμή για τις αστικές Δ.Ε. ήταν σαφώς υψηλότερη (40%). Εάν ο αριθμός των απασχολούμενων της Ελλάδας που συμμετέχουν στην κινητικότητα αυξήθηκε σημαντικά (+27%) κατά τη τελευταία δεκαετία, η εξέλιξη αυτή είναι εντονότερη στις αγροτικές Δ.Ε. (+44%), ειδικά όσον αφορά τις εκροές από μικρότερες Δ.Ε., επιβεβαιώνοντας μια τάση πόλωσης των δραστηριοτήτων γύρω από τα αστικά κέντρα του υπαίθρου χώρου. Τα αποτελέσματα της ιεραρχικής ταξινόμησης διακρίνουν οκτώ ομάδες, αναδεικνύοντας δύο κύριους τύπους εκροών στην ύπαιθρο χώρα (Πίνακας 4).

⁵Οι 728 Δ.Ε. αντιστοιχούν στο κριτήριο των κατ' εξοχήν αγροτικών περιοχών, σύμφωνα με την τυπολογία του ΟΟΣΑ: περισσότερο από το 50% του πληθυσμού ζει σε αγροτικές κοινότητες (πυκνότητα μικρότερη από 150 κατοίκους ανά km²).

Πίνακας 4. Ταξινόμηση Εκροών (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές Πληθυσμού 2001 και 2011, ίδια επεξεργασία)

Ομάδες	Αριθμός Περιπτώσεων	Ποσοστό Περιπτώσεων	Μέση Ένταση		Ποσοστό μεταβολής του αριθμού εκροών 2001-2011	
			2001	2011(1)		
<i>Σύνολο</i>	<i>728</i>	<i>100</i>	<i>22,0</i>	<i>48,0</i>	<i>+44</i>	
Χαμηλή ένταση με σημαντική διαχρονική αύξηση	1	71	10	3,9	17,3	+146(2)
	2	186	26	9,6	26,4	+77
	3	113	16	14,9	40,6	+55
Υψηλή ένταση με περιορισμένη διαχρονική αύξηση	4	147	20	21,1	47,8	+37
	5	74	10	28,0	61,5	+35
	6	83	11	38,0	74,0	+28
	7	33	5	54,0	116,0	+38
	8	21	3	79,0	113,8	+42

1. Οι μέσες εντάσεις των εκροών (W_Out) παρατίθενται με μοναδικό σκοπό να εξεταστούν οι διαφορές μεταξύ των ομάδων Δ.Ε. ενώ για μεθοδολογικούς λόγους, η διαχρονική σύγκριση δεν συνιστάται, δεδομένου ότι, ο αριθμός απασχολούμενων (όπως και ο αριθμός απασχολούμενων που δεν συμμετέχουν στην κινητικότητα) μειώθηκε αισθητά κατά τη τελευταία απογραφή.
2. Οι σχετικές αυξήσεις είναι «παραπλανητικές» δεδομένου ότι, ο αριθμός απασχολούμενων που συμμετείχαν στην κινητικότητα ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος το 2001.

5.1.1. Χαμηλή ένταση εκροών

Στον πρώτο τύπο εκροών ταξινομούνται τρεις ομάδες Δ.Ε. με τα χαμηλότερα επίπεδα εκροών κατά τα δύο έτη. Η ένταση της κινητικότητας φαίνεται να επηρεάζεται από τη γεωγραφική θέση των Δ.Ε. (ορεινές περιοχές ή νησιωτικές / παράκτιες), οι οποίες είναι απομονωμένες ή απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα. Η απομόνωση δεν είναι πάντοτε αποτέλεσμα της πραγματικής απόστασης. Ενίοτε συνδέεται με την έλλειψη κατάλληλου δικτύου επικοινωνίας, ή με ακατάλληλα / ανεπαρκή μέσα μεταφοράς. Οι Δ.Ε. της 1ης ομάδας είναι ορεινές, βρίσκονται στην ενδοχώρα ή είναι συνοριακές Δ.Ε. ή / και βρίσκονται σε μικρά νησιά, με σημαντικότερες δυσκολίες μετακίνησης, ιδιαίτερα το χειμώνα. Οι Δ.Ε. της 2ης ομάδας βρίσκονται σε παράκτιες ή ημιορεινές περιοχές, μακριά από σημαντικά αστικά κέντρα, επιβεβαιώνοντας τις δυσκολίες προσβασιμότητας αυτών των «ενδιάμεσων» περιοχών. Οι Δ.Ε. της 3ης ομάδας βρίσκονται σε ορεινές περιοχές, ωστόσο επωφελούνται από την καλύτερη γειτνίαση με την έδρα του νομού στον οποίο ανήκουν.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται μία αντίστροφη σχέση μεταξύ έντασης των Η.Μ.Τ.Ε., φυσικών / έμμεσων εμποδίων και διαδικασίας γήρανσης. Στις ανωτέρω ομάδες, η γεωργία παραμένει κυρίαρχη με σημαντικές διαφοροποιήσεις στο είδος της γεωργικής δραστηριότητας. Η εκτατική γεωργία και η κτηνοτροφία κυριαρχούν στις Δ.Ε. της 1ης και 3ης ομάδας. Στη 2η ομάδα εντάσσονται μικρές απομακρυσμένες πόλεις, ελκυστικές ως τόποι κατοικίας, τροφοδοτώντας ταυτόχρονα τις γύρω αγροτικές περιοχές (εντατική γεωργία) με εργατικό δυναμικό. Η ύπαρξη σημαντικού οδικού δικτύου ευνοεί την τουριστική δραστηριότητα στις Δ.Ε. της 3ης ομάδας, ενισχύοντας τη διαδικασία διαφοροποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων. Η κατάσταση αυτή προκαλεί Η.Μ.Τ.Ε. και υποδηλώνει ένα πρώτο επίπεδο εξωστρέφειας⁶. Οι διαφορές στην ένταση των Η.Μ.Τ.Ε., πέραν της εγγύτητας και των δυσκολιών πρόσβασης, σχετίζονται με τη δομή της αναπτυσσόμενης εντός των Δ.Ε. οικονομικής δραστηριότητας.

Με όλες τις επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν ως προς την δυνατότητα σύγκρισης των δύο τελευταίων απογραφών, η κινητικότητα στο πλαίσιο της εργασίας παρουσιάζει, ειδικά για την 1η ομάδα Δ.Ε., μεγάλη αύξηση η οποία όμως πρέπει να ερμηνευθεί με προσοχή, διότι σε αρκετές περιπτώσεις Δ.Ε., οι εκροές το 2001 ήταν τόσο περιορισμένες που ο διπλασιασμός τους δεν συνεπάγεται ουσιαστική ανάπτυξη κινητικότητας. Φαίνεται όμως ότι οι δυσκολίες προσβασιμότητας αποτελούν όλο και λιγότερο εμπόδιο στην αναζήτηση εργασίας και στην ανάπτυξη πολυαπασχόλησης, στο πλαίσιο της συμπλήρωσης του γεωργικού εισοδήματος και της αναγκαίας προσαρμογής των αγροτικών νοικοκυριών στις μεταβολές του αγροτικού χώρου. Είναι γνωστό ότι στον Ύπαιθρο χώρο έχουν επέλθει σημαντικοί μετασχηματισμοί, καθώς και στη λειτουργία των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ειδικότερα, με αποτέλεσμα τη σταδιακή ανάδειξη μιας «νέας αγροτικότητας - new rurality» (Ανθοπούλου & Μωυσιδής, 2001; Kasimis & Papadopoulos, 2013). Ένα χαρακτηριστικό, μεταξύ άλλων, της νέας αγροτικότητας είναι και η ανάπτυξη κινητικότητας στο πλαίσιο της εργασίας. Η έστω και περιορισμένη αύξηση, σε απόλυτες τιμές, των εκροών τείνει να επιβεβαιώσει τους προαναφερόμενους μετασχηματισμούς.

5.1.2. Υψηλή ένταση εκροών

Στο δεύτερο τύπο εκροών ταξινομούνται πέντε ομάδες Δ.Ε., εμφανίζοντας επίπεδα έντασης υψηλότερα του μέσου όρου και στα δύο έτη, με αποτέλεσμα η κατάταξη

⁶ Ως εξωστρέφεια ορίζεται η ικανότητα μίας Δ.Ε. να μην λειτουργεί ως κλειστό σύστημα, επομένως δεν χαρακτηρίζεται από αυτόνομη τοπική αγορά εργασίας.

των ομάδων να μην μεταβάλλεται. Η ένταση της κινητικότητας φαίνεται να επηρεάζεται από την απομόνωση, με όρους απόστασης, από αστικό κέντρο ή εθνική οδό. Οι Δ.Ε. χωροθετούνται σε πεδινές / παράκτιες περιοχές. Είναι φανερό ότι, ξεκινώντας με σχετικά υψηλά επίπεδα κινητικότητας, η περαιτέρω αύξηση του αριθμού απασχολούμενων που εργάζονται σε διαφορετική Δ.Ε. από αυτήν στην οποία διαμένουν είναι σαφώς περιορισμένη σε σχέση με τις 3 προηγούμενες ομάδες. Η σαφής αυτή διαφορά επιβεβαιώνει την τάση που αναδείχθηκε από την ανάλυση για τις Περιφέρειες. Τελικά, φαίνεται να αναδύεται μία τάση σύγκλισης στο εσωτερικό του υπαιθρου χώρου.

Οι Δ.Ε. της 4ης ομάδας, με ένταση Η.Μ.Τ.Ε. στο επίπεδο του μέσου όρου, εννοούνται από τη σχετική γειτνίαση με σημαντικά αστικά κέντρα, εξηγώντας την σχετικά αναπτυγμένη κινητικότητα η οποία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την οικονομική δραστηριότητα των γειτονικών πεδινών περιοχών: εντατική γεωργία (Κεντρική Μακεδονία), και / ή μεταποιητικές δραστηριότητες (Λάρισα, Εύβοια, Βοιωτία), ή ακόμη και εκτατική γεωργία (Μεσσηνία, Λακωνία). Συνακόλουθα, το επίπεδο διαφοροποίησης της οικονομικής δομής είναι σχετικά υψηλό ($Ck = 0,73$). Οι Δ.Ε. παρουσιάζουν το χαμηλότερο ποσοστό αστικού πληθυσμού και γηράσκουσα δημογραφική φυσιογνωμία.

Στις Δ.Ε. της 5ης ομάδας η σημαντική ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. διευκολύνεται από τη σχετική εγγύτητα με τα αστικά κέντρα. Αυτές οι Δ.Ε. βρίσκονται γενικά σε πεδινές περιοχές. Σε κάποιες περιπτώσεις βρίσκονται σε παράκτιες ή / και νησιωτικές περιοχές, ενώ εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα γήρανσης σε σύγκριση με τις προηγούμενες ομάδες. Όσον αφορά την οικονομική δραστηριότητα, ο δείκτης διαφοροποίησης είναι υψηλός ($Ck = 0,77$), λόγω της σχετικής εγγύτητας των συγκεκριμένων Δ.Ε με μεσαίου ή μικρού μεγέθους πόλεις. Αν και η γεωργία παραμένει κυρίαρχη, ο τριτογενής τομέας καταλαμβάνει επίσης σημαντική θέση ενώ, σε αντίθεση με τις προηγούμενες ομάδες, οι δραστηριότητες μεταποίησης καταγράφουν ποσοστό υψηλότερο του μέσου όρου. Το επίπεδο των δεικτών αξιοποίησης του τοπικού εργατικού δυναμικού αποκαλύπτει τη σχετική ένταξη των Δ.Ε. στον τοπικό οικονομικό ιστό και την εξωστρέφειά τους.

Υψηλή ένταση Η.Μ.Τ.Ε. παρουσιάζουν οι Δ.Ε. της 6ης ομάδας που βρίσκονται στις πεδινές περιοχές της ηπειρωτικής χώρας, σε άμεση γειτνίαση με το κύριο αστικό κέντρο. Το δημογραφικό προφίλ τους είναι δυναμικό, ενώ η διάμεση ηλικία αντανακλά μια νεανική πληθυσμιακή δομή. Το επίπεδο διαφοροποίησης είναι υψηλότερο σε σύγκριση με την 5η ομάδα ($Ck = 0,79$), αντικατοπτρίζοντας τάσεις τριτογενοποίησης και εντονότερη εξωστρέφεια: η ικανότητα αξιοποίησης του τοπικού εργατικού δυναμικού είναι περίπου 72%.

Οι παράγοντες που διαφοροποιούν την 6η ομάδα από την 5η είναι η γειτνίαση με αστικό κέντρο και το επίπεδο προσβασιμότητας που σχετίζεται με την έκταση και την ποιότητα οδικού δικτύου. Φαίνεται επίσης ότι η διαφοροποίηση οφείλεται σε συγκριτικά μικρότερης έντασης φυσικά μειονεκτήματα, σαφώς λιγότερο έντονα εκείνων των πρώτων

ομάδων.

Πολύ υψηλή είναι η ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. στις Δ.Ε. της 7ης ομάδας που βρίσκονται σε γειτνίαση με τις κύριες βιομηχανικές ζώνες, τα σημαντικότερα εμπορικά λιμάνια και αεροδρόμια της χώρας, επομένως επωφελούνται από ευνοϊκές συνθήκες προσβασιμότητας που αμβλύνουν τα όποια φυσικά μειονεκτήματα. Έχουν υψηλότερο βαθμό αστικότητας σε σχέση με την προηγούμενη ομάδα. Η διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων είναι προφανής ($C_k = 0,85$), με ισόρροπη τομεακή κατανομή. Επισημαίνεται η διατήρηση των θέσεων εργασίας στη βιομηχανία. Η ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. συσχετίζεται με εγγύτητα σε σημαντικές αγορές εργασίας, που επιτρέπουν την εξωστρέφεια των Δ.Ε. αυτών.

Τέλος, στις 21 Δ.Ε. της 8ης ομάδας καταγράφεται η υψηλότερη ένταση Η.Μ.Τ.Ε., ενώ οι τιμές των δεικτών γειτνίασης και έλλειψης εξειδίκευσης στην απασχόληση προσομοιάζουν εκείνων της προηγούμενης ομάδας. Οι συγκεκριμένες Δ.Ε. είναι κοντά σε περιοχές σημαντικής αγοράς εργασίας. Η διαφορά έντασης των εκροών μεταξύ 7ης και 8ης ομάδας μπορεί να αποδοθεί στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Δ.Ε.: μεγάλες πληθυσμιακές πυκνότητες και σαφώς νεανικότερη δημογραφική φυσιογνωμία. Οι Δ.Ε. φαίνεται να είναι κυρίως περιοχές κατοικίας, υπόθεση που ενισχύεται από την σχετική αδυναμία αξιοποίησης του τοπικού εργατικού δυναμικού και την υψηλότερη συγκέντρωση της απασχόλησης στις υπηρεσίες.

5.2. Ένταση εισροών

Για το σύνολο των αγροτικών Δ.Ε., η ένταση των εισροών λόγω μετάβασης στον τόπο εργασίας το 2001 ήταν ελαφρώς χαμηλότερη του 10%, και τέσσερις φορές χαμηλότερη από εκείνη των αστικών Δ.Ε. Αναδεικνύεται επομένως ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζει η χωροθέτηση της εκάστοτε αγοράς εργασίας.

Τα αποτελέσματα της ιεραρχικής ταξινόμησης με βάση τα δεδομένα του 2001 καταλήγουν σε επτά ομάδες Δ.Ε., διακρίνοντας δύο κύριους τύπους εισροών στην υπαίθρο χώρα (Πίνακας 5).

Όπως και στις εκροές, παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού εισροών, ειδικά στις τρεις πρώτες ομάδες Δ.Ε. που παρουσίαζαν πολύ μικρή ένταση (Πίνακας 5). Η εντυπωσιακή αύξηση στην 1η ομάδα Δ.Ε. είναι κατά κάποιον τρόπο «παραπλανητική» δεδομένου ότι, οι εισροές στις περισσότερες Δ.Ε. αυτής της ομάδας ήταν «ασήμαντες» το 2001. Συνεπώς ο πολλαπλασιασμός τους δεν μπορεί ασφαλώς να ερμηνευθεί ως σημαντική ανάπτυξη του φαινομένου, ωστόσο διαφαίνεται μια τάση διεύρυνσης της κινητικότητας στο εσωτερικό της υπαίθρου.

Αν και η διαφορά μεταξύ των δεικτών μέτρησης των εκροών και εισροών παραμένει στο σύνολο των Δ.Ε. σημαντική το 2011, η απόκλιση φαίνεται να περιορίζεται ελαφρώς (Πίνακας 6). Η εξέλιξη αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως σταδιακή ανάδυση

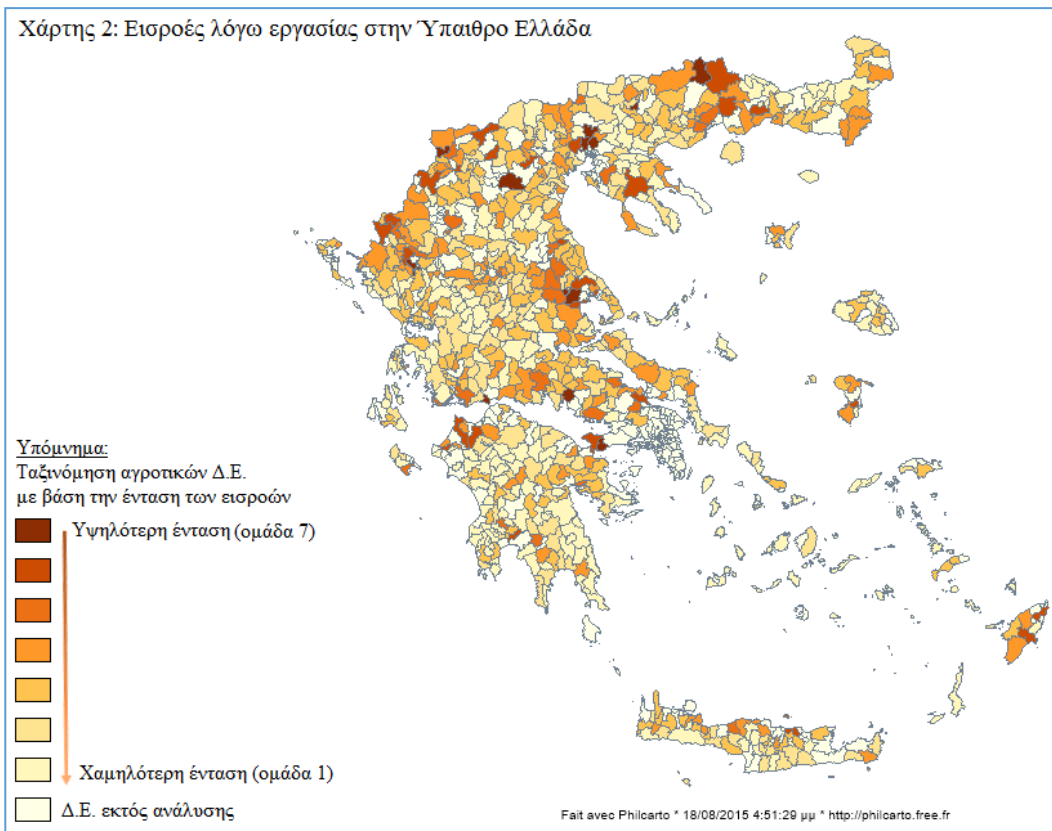
πολλαπλών κατευθύνσεων κινητικότητας μέσα στον αγροτικό χώρο, πέραν του κλασικού προτύπου κινητικότητας από την ενδοχώρα προς τα γειτνιάζοντα αστικά κέντρα. Όπως και σε άλλες χώρες, τα νέα πρότυπα κινητικότητας στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας βασίζονται πλέον σε μια αρκετά περιπλοκή προσέγγιση πέραν του γνωστού μοντέλου «Κέντρο-Περιφέρεια» (Spencer et al., 2008), ειδικά όταν συνυπολογίζονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην αγορά εργασίας.

Πίνακας 5. Ταξινόμηση Εισροών (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές Πληθυσμού 2001 και 2011, ίδια επεξεργασία)

Ομάδες		Αριθμός Περιπτώσεων	Ποσοστό Περιπτώσεων	Μέση Ένταση		Ποσοστό μεταβολής του αριθμού εισροών 2001-2011
				2001	2011(1)	
Σύνολο		728	100	9,7	25,3	+77
Χαμηλή ένταση με σημαντική διαχρονική αύξηση	1	241	33	2,0	11,9	+250(2)
	2	152	21	5,0	18,4	+118(2)
	3	175	24	8,1	24,9	+89
Υψηλή ένταση με περιορισμένη διαχρονική αύξηση	4	98	13	14,2	36,8	+69
	5	23	3	23,6	55,9	+50
	6	27	4	35,2	78,8	+36
	7	12	1	65,6	117,7	+19

1. Οι μέσες εντάσεις των εισροών (W_In) παρατίθενται με μοναδικό σκοπό να εξεταστούν οι διαφορές μεταξύ των ομάδων Δ.Ε., ενώ για μεθοδολογικούς λόγους, η διαχρονική σύγκριση δεν συνιστάται όπως ήδη αναφέρθηκε στον πίνακα 4.
2. Οι σχετικές αυξήσεις είναι «παραπλανητικές» δεδομένου ότι, ο αριθμός απασχολούμενων που συμμετείχαν στην κινητικότητα ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος το 2001.

Χάρτης 2: Εισροές λόγω εργασίας στην Υπαιθρο Ελλάδα

Πίνακας 6. Απόκλιση μεταξύ έντασης εκροών και έντασης εισροών για το σύνολο των αγροτικών Δ.Ε. (πηγή: ίδια επεξεργασία)

	2001	2011
Μέση ένταση εκροών (W_Out)	22,0	25,3
Μέση ένταση εισροών (W-In)	9,7	48,0
Αναλογία: W_Out / W_In	2,2	1,9

5.2.1. Εξαιρετικά χαμηλές εντάσεις εισροών

Εξαιρετικά χαμηλά είναι τα επίπεδα έντασης των εισροών στις 3 πρώτες ομάδες, κατάσταση που δεν άλλαξε σημαντικά το 2011⁷. Αυτά επηρεάζονται από παράγοντες που συνδέονται με τη γεωγραφική θέση των Δ.Ε., οι οποίες βρίσκονται σε ορεινές περιοχές μεγάλου υψομέτρου ή σε νησιωτικές περιοχές. Πρόκειται για Δ.Ε. απομονωμένες ή απομακρυσμένες από αστικά κέντρα, συνήθως όχι λόγω της πραγματικής απόστασης από αυτά, αλλά λόγω του ακατάλληλου οδικού δικτύου ή των ακατάλληλων / ανεπαρκών μέσων μεταφοράς.

Σχεδόν μισές από τις αγροτικές Δ.Ε. κατατάσσονται στις δύο πρώτες ομάδες με πολύ χαμηλά επίπεδα εισροών. Τα φυσικά μειονεκτήματα (ανάγλυφο, νησιωτικότητα), ιδιαίτερα στην 1η ομάδα είναι έντονα, εξηγώντας την απομόνωση αυτών των Δ.Ε. Η πυκνότητα του πληθυσμού είναι ελάχιστη, ο δε αριθμός των οικισμών είναι γενικά μεγάλος, συνοδευόμενος από έντονη διασπορά πληθυσμού, με υψηλή γήρανση. Αυτά τα χαρακτηριστικά εξηγούν το υψηλό επίπεδο ειδίκευσης ($C_k \approx 0,70$), ενώ η γεωργία απορροφά σημαντικό τμήμα της απασχόλησης. Επομένως, παρατηρείται έντονη εσωστρέφεια με περιορισμένες γενικά εκροές. Η διαφορά της έντασης μεταξύ των δύο ομάδων, φαίνεται να σχετίζεται με αντικειμενικά εμπόδια και διαφορά εγγύτητας με την πρωτεύουσα του Νομού.

Η 3η ομάδα που αφορά σε Δ.Ε. παρουσιάζει ένταση εισροών στο επίπεδο του μέσου όρου και για τα δύο έτη. Είναι κυρίως ημιορεινές Δ.Ε. με λιγότερο έντονα φυσικά εμπόδια, συμπεριλαμβανομένου ενός μικρού αριθμού παράκτιων ή / και νησιωτικών Δ.Ε. Η διαδικασία γήρανσης κινείται σε ενδιάμεσα επίπεδα και η πυκνότητα πληθυσμού είναι υψηλότερη των δύο προηγούμενων ομάδων. Το ποσοστό του αστικού πληθυσμού είναι υψηλό, επειδή ορισμένοι οικισμοί των Δ.Ε. είναι τοπικά κέντρα απασχόλησης, ενώ ο δείκτης γειννίας δεν αντικατοπτρίζει πραγματική εγγύτητα με την πρωτεύουσα του Νομού. Αυτά τα μικρά κέντρα μέσα στον αγροτικό χώρο παρουσιάζουν ενδιάμεσα επίπεδα ειδίκευσης ($C_k = 0,76$). Η γεωργία παραμένει κυρίαρχη, αν και σημαντικό τμήμα του Ο.Ε.Π. απασχολείται στον τριτογενή τομέα. Οι Δ.Ε. αυτές παρουσιάζουν μία μορφή εξωστρέφειας τοπικής εμβέλειας.

⁷Όπως αναφέρθηκε, η αύξηση του αριθμού εισροών είναι «παραπλανητική» με αποτέλεσμα η ένταση του φαινομένου για το 2011 (12%) να παραμένει σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με το μέσο όρο των 728 Δ.Ε. της Υπαίθρου (25%).

5.2.2. Σχετικά υψηλές εντάσεις εισροών

Στο δεύτερο τύπο εισροών, με ένταση υψηλότερη του μέσου όρου, ταξινομούνται τέσσερις ομάδες Δ.Ε. Η κύρια διαφορά μεταξύ των ομάδων εντοπίζεται στο βαθμό απομόνωσης. Οι Δ.Ε. χωροθετούνται κυρίως σε πεδινές περιοχές και παρουσιάζουν αυξημένες εισροές όταν γειτνιάζουν με βιομηχανικές ζώνες.

Η ένταση των εισροών στις Δ.Ε. της 4ης ομάδας υπερβαίνει αρκετά το μέσο όρο (2001 και 2011), αν και τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά και η προσβασιμότητα δεν παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές από την προηγούμενη ομάδα. Αυτό δύναται να αποδοθεί στη νεανική δημογραφική φυσιογνωμία και την πληθυσμιακή αύξηση της έδρας της Δ.Ε., την παρουσία δηλαδή μίας μικρής πόλης, ελκυστικότερης σε σχέση με την προηγούμενη ομάδα. Η γεωργία παραμένει κυρίαρχη, όμως σημαντικό τμήμα του Ο.Ε.Π. απορροφάται από τις υπηρεσίες, με αποτέλεσμα ο δείκτης ειδικευσης ($C_k = 0,79$) να είναι υψηλότερος του μέσου όρου. Ορισμένες Δ.Ε. βρίσκονται σε σχετική εγγύτητα με το κύριο αστικό κέντρο του Νομού, ενισχύοντας την ενσωμάτωσή τους στην περιφερειακή οικονομία και την τάση για εξωστρέφεια.

Οι ομάδες 5 και 6 αφορούν μικρότερο αριθμό Δ.Ε. (5%) και χωροθετούνται στις πεδινές περιοχές της ηπειρωτικής χώρας. Η ένταση των εισροών είναι σαφώς υψηλότερη του μέσου όρου. Η διαφορά έντασης εισροών μεταξύ των δύο ομάδων δεν είναι συνάρτηση της εγγύτητας με το περιφερειακό αστικό κέντρο. Αν και στις Δ.Ε. της 6ης ομάδας η απόσταση είναι μεγαλύτερη, οι εισροές είναι συχνότερες. Αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί μερικώς από τον ορεινό χαρακτήρα των περιοχών που βρίσκονται στις παρυφές των Δ.Ε., από το μέγεθος της Δ.Ε. (έκταση), καθώς και από το πληθυσμιακό μέγεθος της έδρας της. Οι Δ.Ε. της 6ης ομάδας παρουσιάζουν υψηλότερη πληθυσμιακή πυκνότητα, μεγαλύτερο βαθμό αστικότητας και νεανικότερη δημογραφική φυσιογνωμία. Οι διαφορές στη χωρική κατανομή του πληθυσμού εντός των Δ.Ε. παραπέμπουν σε διαφορές της κλαδικής δομής της απασχόλησης: στην 6η ομάδα η συγκέντρωση στη γεωργία είναι σαφώς χαμηλότερη της 5ης ομάδας (24% και 33% αντίστοιχα), ενώ η απασχόληση στις υπηρεσίες υψηλότερη. Στις δύο αυτές ομάδες, σημαντική είναι η παρουσία βιομηχανιών μεταποίησης αγροτικών προϊόντων με ποσοστά υψηλότερα του μέσου όρου.

Τέλος, ένας πολύ περιορισμένος αριθμός Δ.Ε. (7η ομάδα) καταγράφουν εξαιρετικά υψηλή ένταση εισροών, τρεις δε εξ αυτών κατέγραφαν, ήδη από το 2001, ένταση της τάξης του 80%.

Πρόκειται για ειδικές περιπτώσεις και μόνον εάν ληφθεί υπόψη η χωροθέτησή τους γίνεται κατανοητή η ένταση. Ορισμένες Δ.Ε. βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με σημαντικά αστικά κέντρα ή βιομηχανικές περιοχές (Κορινθία: Αγίων Θεοδώρων, Μαγνησία: Φερών). Σε άλλες, ο ειδικός χαρακτήρας των οικονομικών τους δραστηριοτήτων συνηγορεί στην εξήγηση του υψηλού επιπέδου των Η.Μ.Τ.Ε. Ειδική

περίπτωση αποτελεί η Δ.Ε. Αντιρρίου, όπου η ένταση των εισροών σημείωσε δραστική μείωση, δεδομένου ότι η απογραφή του 2001 συνέπεσε με την υλοποίηση μεγάλου οδικού έργου που συνδέει την Κεντρική Ελλάδα με την Πελοπόννησο.

6. Συμπεράσματα

Σε εθνικό επίπεδο, οι ημερήσιες μετακινήσεις για μετάβαση στον τόπο εργασίας αφορούν σημαντικό τμήμα του Ο.Ε.Π., αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζουν διακύμανση σε ενδοπεριφερειακό και διαπεριφερειακό επίπεδο. Σε περιοχές υψηλής αστικοποίησης η ένταση των Η.Μ.Τ.Ε. λαμβάνει συγκριτικά υψηλότερες τιμές. Η ιεραρχική ταξινόμηση βάσει των επιπέδων έντασης των Η.Μ.Τ.Ε. καθιστά προφανές ότι στην Ελλάδα είναι υπό διαμόρφωση ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ τύπου κατοικίας και τύπου εργασίας. Οι ροές παρατηρούνται κυρίως από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα, ενώ οι αντίθετες ροές είναι υποδιελάσιες. Αν το 2001, η διαδικασία βρισκόταν σε πολύ πρώιμο στάδιο, ειδικά για τις πιο απομονωμένες περιοχές, υπάρχουν, σύμφωνα με τα δεδομένα του 2011, σαφείς ενδείξεις που συνηγορούν στην ανάπτυξη νέων προτύπων κινητικότητας στο εσωτερικό της υπαίθρου. Η σημαντική μείωση του σταθμισμένου συντελεστή μεταβλητότητας σε αρκετές Περιφέρειες επιβεβαιώνει ότι τα νέα πρότυπα βασίζονται σε σύνθετες διαδικασίες που σχετίζονται άμεσα με τους υπό εξέλιξη μετασχηματισμούς που επισυμβαίνουν σε αρκετές αγροτικές περιοχές της Ελλάδας. Όσον αφορά στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην αγορά εργασίας, τα δεδομένα της τελευταίας απογραφής δεν επιτρέπουν να εξαγάγουμε καθαρά αποτελέσματα, δεδομένου ότι η απογραφή πραγματοποιήθηκε στην αρχική περίοδο της «κοινωνικο-οικονομικής» κρίσης, ενώ οι δείκτες ανεργίας και κινδύνου φτώχειας επιδεινώνονται από το 2012 και έπειτα.

Ακόμη και αν τα αντικειμενικά εμπόδια (ορεινότητα, νησιωτικότητα) εξηγούν μερικώς τη χωρική μεταβλητότητα του φαινομένου, πρόκειται για ένα πρώτο επίπεδο διαφοροποίησης (χαμηλή / υψηλή ημερήσια μετακίνηση). Η εγγύτητα, και κυρίως η προσβασιμότητα σε περιοχές συγκέντρωσης οικονομικών δραστηριοτήτων συνιστούν κριτήρια διάκρισης, προκειμένου να καθοριστεί η διαφορική ένταση και να εντοπιστούν τα διάφορα στάδια ανάπτυξης της Η.Μ.Τ.Ε. Οι παράγοντες αυτοί ενδέχεται να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο μόνον εάν έχει επιτευχθεί σε κάποιο βαθμό η ενσωμάτωση των αγροτικών περιοχών στον περιφερειακό οικονομικό ιστό.

Οι προτεινόμενοι δείκτες μέτρησης των εισροών και των εκροών, σίγουρα αντανακλούν τα επίπεδα ενσωμάτωσης των αγροτικών Δ.Ε. στο τοπικό και περιφερειακό δίκτυο οικονομικών δραστηριοτήτων και συνεπώς καθορίζουν το βαθμό εξωστρέφειας τους. Στην περίπτωση των αγροτικών περιοχών, οι συγκεκριμένοι δείκτες συμβάλλουν στην ανάδειξη του ρόλου της απασχόλησης και της συγκέντρωσης οικονομικών δραστηριοτήτων ως καθοριστικών παραγόντων για τη διαμόρφωση των Η.Μ.Τ.Ε.

Ωστόσο, η ανάλυση της έντασης των Η.Μ.Τ.Ε. αποδεικνύει ότι τα κριτήρια αυτά, αν και ουσιαστικά, δεν επαρκούν για την ερμηνεία της πολυπλοκότητας του φαινομένου, διότι τα κριτήρια προσβασιμότητας και εγγύτητας εμπεριέχουν ένα βαθμό υποκειμενικότητας (Laut, 1998). Επιπλέον, οι Η.Μ.Τ.Ε. εμφανίζουν έντονη συσχέτιση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Δ.Ε., όπως το μέγεθος, η χωρική κατανομή του πληθυσμού, η δημογραφική δομή κτλ. Τα ευρήματα αυτά επαληθεύουν και πάλι ότι η επιλογή του χωρικού επίπεδου ανάλυσης είναι δόκιμη για τη μέτρηση της έντασης των Η.Μ.Τ.Ε.

Η χωρική προβολή των επιπέδων έντασης εισροών και εκροών επιτρέπει τον εντοπισμό περιοχών στις οποίες επιδρά σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό η λειτουργία μικρών αγροτικών συγκεντρώσεων απασχόλησης, λαμβάνοντας ταυτοχρόνως υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Δ.Ε.

Τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν για την προσέγγιση της έντασης των Η.Μ.Τ.Ε. στις αγροτικές περιοχές δεν ήταν εξαντλητικά, ωστόσο επέλεχθησαν αυτά που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για όλες τις Δ.Ε., προσπαθώντας ταυτόχρονα να αποφευχθεί η σύγχυση μεταξύ αιτίων και αποτελεσμάτων. Αν και ο διαφοροποιητικός ρόλος ορισμένων χαρακτηριστικών υπογραμμίζεται στα ευρήματα της σχετικής βιβλιογραφίας, για την Ελλάδα οι διαθέσιμες πληροφορίες δεν επιτρέπουν τη μελέτη του φαινομένου με συμπερίληψη των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Η έκταση των ροών επηρεάζεται έντονα από τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του Ο.Ε.Π., ειδικότερα από τα επαγγέλματα (Baccaïni, 1996b). Η τάση των εργαζομένων να μετακινούνται σε μεγάλες αποστάσεις ποικίλλει αναλόγως της ηλικίας και της επιλογής του τόπου κατοικίας κάθε κοινωνικοοικονομικής κατηγορίας (Baccaïni, 1996a). Επειδή η εργασία αφορά όλες τις Δ.Ε. της χώρας (και μάλιστα, βασισμένη αποκλειστικά στα δεδομένα των απογραφών πληθυσμού⁸) και δεν πρόκειται για έρευνα πεδίου σε συγκεκριμένη περιοχή, ήταν αδύνατο να εξετασθούν παράγοντες που έχουν ήδη αναδειχθεί ως σημαντικοί από άλλους συγγραφείς. Για παράδειγμα, οι έμφυλες διαφορές στη χωρική δομή των Η.Μ.Τ.Ε. για κάποιες επαγγελματικές κατηγορίες (Lemelin & Gatignol, 1999), ή οι διαφοροποιήσεις στην οικογενειακή κατάσταση των μετακινούμενων εργαζομένων ή τα επαγγελματικά τους σχέδια (Vignal, 2005, 2006). Επίσης, οι δεσμοί με τον τόπο καταγωγής αποτρέπουν την εσωτερική μετανάστευση και ευνοούν τις Η.Μ.Τ.Ε. (Lanéelle, 2008). Είναι σαφές ότι η παρακολούθηση της κινητικότητας, βασισμένη αποκλειστικά στα δεδομένα των απογραφών, παρουσιάζει

⁸ Στην κλίμακα των Δ.Ε., η διαθεσιμότητα των δεδομένων είναι περιορισμένη, ειδικά για τις μικρές Δ.Ε.

σημαντικούς περιορισμούς ως προς τη διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών. Θα ήταν χρήσιμο να εξεταστεί η δυνατότητα διεξαγωγής τακτικών ετήσιων ερευνών σχετικά με τις Ημερήσιες Μετακινήσεις για μετάβαση στον Τόπο Εργασίας των νοικοκυριών.

Τέλος, αναδεικνύεται ένα ακόμη ζήτημα ως προς τον ίδιο τον ορισμό των αγροτικών περιοχών. Κριτήρια όπως η πυκνότητα και το μέγεθος του οικισμού παραμένουν κυρίαρχα στον επίσημο ορισμό των εδαφικών μονάδων από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, την Ε.Ε. ή διεθνείς οργανισμούς (Ο.Ο.Σ.Α.). Στην πραγματικότητα παραμένει ανοιχτό ένα ερώτημα σχετικά με την υιοθέτηση των ροών Η.Μ.Τ.Ε. ως κριτηρίου (σε αντίθεση με τα κριτήρια της πυκνότητας και του μεγέθους οικισμού), προκειμένου να διαφοροποιηθούν εδαφικές ενότητες ανάλογα με το βαθμό αγροτικότητας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης, Α., επιμ., (2001) “Από τον αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα”. Αθήνα: Gutenberg.
- ΕΛΣΤΑΤ, (2011) «Ανακοίνωση προσωρινών αποτελεσμάτων Απογραφής Πληθυσμού 2011». Δελτίο Τύπου 22 Ιουλίου 2011.
- Ευστράτογλου, Α. (2006) «Αγορές εργασίας στην Ελλάδα». Σειρά Μελετών Ινστιτούτου Εργασίας, ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ 25.
- Καλλιώρας, Δ., Κανδύλης, Γ., Κρομυδάκης, Ν. και Πανταζής, Π. (2012) «Οριοθέτηση τοπικών αγορών εργασίας στην Ελλάδα βάσει των μετακινήσεων για εργασία». Γεωγραφίες, 20, σελ. 99-116.
- Ντυκέν, Μ.-Ν. και Κακλαμάνη, Σ. (2009) «Η καθημερινή κινητικότητα των απασχολούμενων στην Ελλάδα: Μια πρώτη προσπάθεια αποτύπωσης της έντασης του φαινομένου». Δημογραφικά Νέα, 6, σελ. 1-4.
- Πετράκος, Γ. και Οικονόμου, Δ. (1999) «Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων». Στο Πετράκος, Γ. και Οικονόμου, Δ. (επιμ.) Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg & Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 13-44.
- Προδρομίδης, Π.-Ι.Κ. (2008) «Προσδιορισμός των τοπικών αγορών εργασίας της Ελλάδας». Σειρά Ερευνητικών Εργασιών Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 99.

Ξενόγλωσση

- Aguilera, A. (2005) “Growth in commuting distances in polycentric metropolitan areas: The case of Paris”. In *45th Congress of the European Regional Science Association*. Available at <http://www.sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa05/papers/255.pdf>
- Aguilera, A. and Mignot, D. (2004) “Urban sprawl, polycentrism and commuting: A comparison of seven French urban areas”. *Urban Public Economics Review*, 1, pp. 93-113.
- Aldrich, L., Beale, C. and Kasse, K. (1997) “Commuting and the economic functions of small towns and places”. *Rural Development Perspectives*, 12 (3), pp. 26-31.
- Anthopoulou, T., Duquenne, M.-N. and Goussios, D. (1999) “Le développement rural en Grèce”. *Agricultures Familiales et développement Rural en Méditerranée*. Paris : Karthala - CIHEAM.
- Baccaïni, B. (1996a) “L'évolution récente des navettes en Ile de France”. *L'Espace Géographique*, 52.
- Baccaïni, B. (1996b) “Les trajets domicile-travail en Ile-de-France : Contrastes entre catégories socioprofessionnelles”. *Économie et Statistique*, 294-295, pp. 109-126.
- Brocard, M. (2009) “Le positionnement de la thématique transports en sciences humaines et sociales”. In Brocard, M. et al. (eds.) *Transports et territoires: Enjeux et débats*. Paris: Ellipses Éditions, pp. 7-32.
- Campell, M. and Duffy, K., eds., (1992) *Local labour markets: Problems and policies*. London: Longman.
- Davezies, L. (2004) “Développement local : Le déménagement des Français”. *Futuribles*, 295, pp. 43-56.
- De Goei, B., Burger, M.J., Van Oort, F. and Kitson, M. (2010) “Functional polycentrism and urban network development in the greater South East, United Kingdom: Evidence from commuting patterns 1981–2001”. *Regional Studies*, 44 (9), pp. 1149-1170.
- Favell, A. (2008) *Eurostars and Eurocities*. Oxford: Blackwell.
- Gadais, M., Grammont, P., Nourisson, A., Noel, C. and Roche-Woillez, G. (2004) *Quelle est la mobilité quotidienne des personnes dans les agglomérations ? Approche de la question et proposition d'indicateurs*. Lyon : CERTU.
- Goldner, W. (1955) “Spatial and locational aspects of metropolitan labour markets”. *The American Economic Review*, 45 (1), pp. 113-128.
- Goodman, J.F.B. (1970) “The definition and analysis of local labor markets: Some empirical problems”. *British Journal of Industrial Relations*, 8 (2), pp. 179-196.

- Goussios, D. (1997) "The European and local context of Greek family farming". *Sociologia Ruralis*, 35 (3-4), pp. 322-334.
- Goussios, D. and Duquenne, M.-N. (2003) "L'exploitation agricole à distance en Grèce: mobilité, pluriactivité et ruralisation : Recherches récentes en géographie aixoise, Méditerranée". *Revue géographique des pays méditerranéens*, 1-2, pp. 45-48.
- Guillaume, C. and Pochic, S. (2007) "What would you sacrifice? Access to top management and the work-life balance". *Gender, Work & Organisation*, 16 (1), pp. 14-36.
- Kaufmann, V. (2001) "Mobilité et vie quotidienne: Synthèse et questions de recherche". *Plus, Synthèses et recherche*, 48.
- Kasimis, C. and Papadopoulos, A. (2013) "Rural transformations and family farming in Contemporary Greece". In Ortiz-Miranda, D., Moragues-Faus, A. and Arnalte-Alegre, E. (eds.) *Agriculture in Mediterranean Europe: Between old and new paradigms*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited, pp. 263-293.
- Lanéelle, X. (2008) "Mobilité pendulaire et identité territoriale". In Garat, I. Séchet, R. and Zeneidi, D. (eds.) *Espaces en transactions*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, pp. 95-107.
- Laut, J.L. (1998) "Proximité et commerce: Pour l'éclairage du concept". *Communication et Langages*, 116, pp. 92-107.
- Le Gallo, J. (2002) "Économétrie spatiale: l'autocorrélation spatiale dans les modèles de régression linéaire". *Économie & Prévision*, 4 (155), pp.139-157.
- Lemelin, A. and Gatignol, A. (1999) "La structure spatiale des déplacements pendulaires des femmes et des hommes dans la région de Montréal". *Cahiers de Géographie du Québec*, 43 (119), pp. 187-210.
- Lothorien, R. and Mokhtarian, P. (2001) "The positive utility of the commute: Modelling ideal commute time and relative desired commute amount". *Transportation*, 28, pp. 1179-1205.
- Modarres, A. (1993) "Spatial dimensions of commuting and transportation demand management: An analysis of eastern Pima County, Arizona". *Transportation Research Record*, 1404, pp. 91-100.
- Nielsen, T.A.S. and Hovgesen, H.H. (2008) "Exploratory mapping of commuter flows in England and Wales". *Journal of Transport Geography*, 16 (2), pp. 90-99.
- Nordregio (2005) *Potentials for polycentric development in Europe*. Final report, ESPON 1.1.1., Luxembourg. Available at <http://www.espon.eu>.
- Prodromidis, P.-I.K. (2010) "Identifying spatial labour markets in Greece from the 2001 travel-to-work Patterns". *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 8 (1), pp. 111-128.
- Ralph, D. (2015) *Work, family and commuting in Europe: The lives of Euro-commuters*. London: Palgrave MacMillan.

- Retaillé, D. (1998) “Concepts du nomadisme et nomadisation des concepts”. In Knafou, R (ed.) *La planète ‘nomade’: Les mobilités géographiques d’aujourd’hui*. Paris, Belin, pp. 37-58.
- Shen, Q. (2000) “Spatial and social dimensions of commuting”. *Journal of the American Planning Association*, 66, pp. 68-82.
- Smart, M.W. (1974) “Labour market areas: Uses and definition”. *Progress in Planning*, 2, pp.239-351.
- Sohn, J. (2005) “Are commuting patterns a good indicator of urban spatial structure?” *Journal of Transport Geography*, 13, pp. 306-317.
- Spectorsky, A.C. (1955) “*The exurbanites*”. Philadelphia: Lippincott.
- Spencer, H., Alasia, A. and Bollman, R.D. (2008) “Rural commuting: Its relevance to rural and urban labour markets”. *Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin*, 7 (6).
- Talbot, J. (2001) “Les déplacements domicile-travail, de plus en plus d’actifs travaillent loin de chez eux”. *Insee Première*, 767.
- Van Oort, F., Burger, M. and Raspe, O. (2010) “On the economic foundation of the urban network paradigm: Spatial integration, functional integration and economic complementarities within the Dutch Randstad”. *Urban Studies Journal Limited*, 47 (4), pp. 725-748.
- Vignal, C. (2005) “Logiques professionnelles et logiques familiales: Une articulation contrainte par la délocalisation de l’emploi”. *Sociologie du Travail*, 47, pp. 153-169.
- Vignal, C. (2006) “Concilier mobilité résidentielle et mobilité professionnelle: Cadrage statistique et pistes de réflexion”. *Horizons Stratégiques*, 2.

Παράρτημα

Πίνακας 1: Μεγάλες αγροτικές Δ.Ε. με χαμηλή κινητικότητα

Νομός	Δημοτική Ενότητα	Αριθμός Οικισμών	Έκταση (km ²) (*)	Μόνιμος Πληθυσμός 2001	2001		2011	
					Εκροές	Εισροές	Εκροές	Εισροές
Αρκαδία	Βόρεια Κυνουρία	59	577,0	11.589	11	2	27	9
Αργολίδα	Κρανίδι	27	252,9	10.102	9	5	12	11
Κυκλάδες	Πάρος	78	196,3	12.514	7	0	13	0
Ηλεία	Σκυλούντος	31	194,4	15.799	11	2	28	11
Ηράκλειο	Αρκαλοχώριο	41	237,6	9.766	12	6	40	19
Αιτωλοακαρνανία	Οινιάδων	9	270,9	10.103	5	4	14	9
Αιτωλοακαρνανία	Αμφιλοχία	38	397,9	12.515	7	6	15	16
Έβρος	Διδυμότειχο	23	354,1	18.937	5	14	9	41
Φθιώτιδα	Αταλάντη	13	304,1	9.584	5	6	10	20
Ηλεία	Αρχαία Ολυμπία	33	178,9	9.689	13	7	44	24
Ημαθία	Νάουσα	12	300,9	22.274	12	9	17	16
Καρδίτσα	Παλαμάς	10	154,1	9.644	15	5	25	13
Καβάλα	Θάσος	32	380,1	13.451	6	5	9	10
Κορινθία	Ξυλόκαστρο	39	310,3	13.671	14	4	30	14
Λάρισα	Ελασσόνα	14	348,9	14.291	9	8	17	18
Πέλλα	Αριδαία	23	562,9	19.970	6	6	13	10
Φθιώτιδα	Σπερχειάδα	35	379,5	9.530	10	3	65	9
Σέρρες	Νέα Ζίχνη	14	274,4	9.869	9	7	19	12
Σέρρες	Κερκίνη	18	353,6	9.574	9	3	13	14
Σέρρες	Νιγρίτα	5	160,9	9.709	11	9	17	21
Σέρρες	Ηράκλεια	12	195,2	12.982	12	4	17	14
Ξάνθη	Μύκη	36	314,9	11.673	13	3	43	18

(*) Συνολική μέση έκταση για τις αγροτικές κοινότητες είναι 148 km², με διάστημα εμπιστοσύνης 95% (140 - 155), ο μέσος πληθυσμός είναι 4.103 κάτοικοι (3.872-4.334).

Μαρί-Νοέλ Ντυκέν

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος

e-mail: mdyken@uth.gr

Σταματίνα Κακλαμάνη

Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πανεπιστημιούπολη Γάλλου Ρέθυμνο, Κρήτη τ.κ 74100

e-mail: kakltina@otenet.gr

Δημήτρης Καρκάνης

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος

e-mail: dkark@teemail.gr

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δημήτρης Καλλιώρας
Παντολέων Σκάγιαννης
Όλγα Χριστοπούλου
Ευάγγελος Ασπρογέρακας
Νικόλαος Γαβανάς

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ελένη Ανδρικοπούλου
Πασχάλης Αρβανιτίδης
Παναγιώτης Αρτελάρης
Σοφία Αυγερινού - Κολώνια
Αθηνά Βιτοπούλου
Γιώργος Βλόντζος
Νικόλός Βογιαζίδης
Γεωργία Γεμενετζή
Ηλίας Γεωργαντάς
Αθηνά Γιαννακού
Σπύρος Γκολφινόπουλος
Άσπα Γοσποδίνη
Δημήτρης Γούσιος
Παύλος - Μαρίνος Δελλαδέτσιμας
Αλέξης Δέφνερ
Δέσποινα Διμέλλη
Ασπασία Ευθυμιάδου
Μιχάλης Ζουμπουλάκης
Ελισάβετ Θωΐδου
Γιώργος Κανδύλης
Νικόλαος - Γεώργιος Καραχάλης
Κώστας Καρτάλης
Γρηγόρης Καυκαλάς
Ειρήνη Κλαμπατσέα
Χάρης Κοκκώσης
Παναγιώτης Κοσμόπουλος
Βύρων Κοτζαμάνης
Χρήστος Κουσιδώνης
Αλέξανδρος - Φαίδων Λαγόπουλος

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πολυτεχνείο Κρήτης
Ελληνικός Γεωργικός Οργανισμός «Δήμητρα»
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Ακαδημία Αθηνών & ΑΠΘ

Κώστας Λαλένης	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Λόης Λαμπριανίδης	Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λίλα Λεοντίδου	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Παύλος Λουκάκης	Πάντειο Πανεπιστήμιο
Θωμάς Μαλούτας	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δημήτρης Μέλισσας	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Αγγελική Μενεγάκη	Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Θεόδωρος Μεταξάς	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Μπαγινέτας	Αποκεντρωμένη Διοίκηση Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδος
Νίκος Μπάτης	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Ηλίας Μπεριάτος	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Μωραΐτης	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σπύρος Νιαβής	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μαρί - Νοέλ Ντυκέν	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δημήτρης Οικονόμου	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Απόστολος Παπαγιαννάκης	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Κωνσταντίνος Περάκης	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Γιώργος Πετράκος	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μάγδα Πιτσιάβα - Λατινοπούλου	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Σεραφείμ Πολύζος	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αντώνης Ροβολής	Πάντειο Πανεπιστήμιο
Νίκος Σαμαράς	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Άρης Σαπουνάκης	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Σεργάος	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Παντολέων (Παντελής) Σκάγιαννης	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Σοφία Σκορδίλη	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Νίκος Σουλιώτης	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Δημήτρης Σταθάκης	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αναστασία Τασοπούλου	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πάρις Τσάρτας	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Γιώργος Τσιλιμίγκας	Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Δημήτρης Τσιώτας	Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Δημήτρης Φουτάκης	Διεθνές Πανεπιστήμιο
Γιώργος Φωτόπουλος	Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Μάριος Χαϊνταρλής	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Όλγα Χριστοπούλου	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μανώλης Χριστοφάκης	Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Γιάννης Ψυχάρης	Πάντειο Πανεπιστήμιο

Περιεχόμενα

ΤΕΥΧΟΣ
ISSUE

32

ΕΤΟΣ
YEAR

2021

Βύρων Κοτζαμάνης, Μαρί-Νοέλ Ντυκέν	4
Εισαγωγή	
Βασίλης Παππάς, Δημήτρης Σαρδελιάνος, Δημήτρης Κοτζίνος	6
Γεωγραφία των Κόμβων και Πληθυσμός: ένα εναλλακτικό χωρικό μοντέλο εκτίμησης της πληθυσμιακής κατανομής	
Ευγενία Αναστασίου, Μαρί-Νοέλ Ντυκέν	29
Ανάδειξη των ελκυστικών περιοχών της υπαίθρου ως προορισμών εγκατάστασης των Ελλήνων μετά το 2000	
Ιφιγένεια Κόκκαλη	59
Μετανάστευση και εθνοπολιτισμική «ποικιλότητα» των ευρωπαϊκών πόλεων: εννοιολογικές και μεθοδολογικές επισημάνσεις	
Μαρί-Νοέλ Ντυκέν, Σταματίνα Κακλαμάνη, Δημήτρης Καρκάνης	83
Η καθημερινή κινητικότητα των απασχολούμενων στην Ελλάδα και οι χωρικές διαφοροποιήσεις της έντασης του φαινομένου	
Αλεξάνδρα Τραγάκη	113
Οικονομική και Επιχειρηματική Δραστηριότητα των Αλλοδαπών στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αττικής	
Κώστας Ρόντος, Νικόλαος Ναγόπουλος, Νικόλαος Πανάγος, Μαρία-Ελένη Συρμαλή	133
Μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές στην Λέσβο: διερεύνηση της πρόσληψης του φαινομένου από τον τοπικό πληθυσμό	
Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης	156
Η συγχρονική γονιμότητα στην Ελλάδα κατά τα πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα	
Βύρων Κοτζαμάνης, Μαρί-Νοέλ Ντυκέν, Σταματίνα Κακλαμάνη	186
Η εξέλιξη των τύπων διαβίωσης των ηλικιωμένων ηλικίας 80 ετών και άνω στην Ελλάδα, μια πρώτη προσέγγιση	